

FRIOMSORGENS FOREBYGGENDE ARBEID

MED UNGE

- NOEN UTFORDRINGER -

Kandidatnr:169

Veileder: Leif Petter Olaussen

Leveringsfrist: 2003-04-25

Til sammen 17552 ord

(* se <http://www.jus.uio.no/sekr/studieinformasjon/fagsider/spesialoppgave/>)

Dato 2003-04-25

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	AVGRENSNING	2
1.2	DEFINISJONER	4
1.3	DEN VIDERE FREMSTILLING	5
<u>2</u>	<u>METODE</u>	<u>5</u>
2.1	METODEVALG	6
2.2	INTERVJUSITUASJONEN	6
2.3	S VAKHETER VED METODEN	7
<u>3</u>	<u>BEGRUNNELSER FOR STRAFF</u>	<u>8</u>
3.1	STRAFFEN SKAL BEHOLDES SOM VIRKEMIDDEL	8
3.2	HVA ER STRAFF	8
3.3	HVORFOR STRAFFER VI	9
3.3.1	ABSOLUTTE STRAFFETEORI	9
3.3.2	RELATIVE STRAFFETEORI	9
3.3.2.1	Allmennprevensjon	9
3.3.2.2	Individualprevensjon	10
<u>4</u>	<u>TILTAK I DEN GODE HENSIKT</u>	<u>10</u>
4.1	GENERELLE TILTAK	11
4.2	INDIVIDUELLE TILTAK	11
4.2.1	POLITIETS INNSATS	12
4.2.2	EFFEKTIVISERING AV STRAFFESAKSKJEDEN	12
4.2.3	BRUK AV KONFLIKTRÅD	12
4.2.4	BEKYMRINGSSAMTALEN	13
4.2.5	FORSØK MED UNGDOMSKONTRAKTER	13

4.2.6	SÆRLIGE TILTAK FOR UNGE SONERE	14
4.2.7	SÆRSKILTE ETTERVERNSTILTAK, HERUNDER FRIOMSORGEN	15
4.3	BEHANDLINGSTANKEN	15
4.4	KAN TILBAKEFALL FOREBYGGES	16
4.4.1	DET NYTTER	18
4.5	DAGENS UTFORDRINGER – HØYT TILBAKEFALL	20
5	FRIOMSORGEN	20
5.1	HISTORIKK	20
5.2	DEL AV STRAFFESAKSKJEDEN	21
5.2.1	SAMFUNNSSTRAFFEN	22
5.2.2	PERSONUNDERSØKELSE	23
5.2.3	TILSYN	23
5.3	SAMORDNINGSANSVAR	24
6	FRIOMSORGENS OPPLEVDE UTFORDRINGER	25
6.1	ÅRSAKER TIL KRIMINALITET	25
6.1.1	INDIVIDUELLE FORKLARINGSFAKTORER	25
6.1.2	SAMFUNNSMESSIGE FORKLARINGSFAKTORER	26
6.1.3	FRIOMSORGENS ERFARINGER	27
6.2	HVA ER FRIOMSORGENS UTFORDRINGER INNENFOR DE TRADISJONELLE VIRKEMIDLENE	28
6.2.1	ARBEID/SKOLE	29
6.2.2	NETTVERK/FRITID	31
6.2.3	FAMILIE	32
6.3	PROGRAM – ETT NYTT VIRKEMIDDEL	33
6.4	FORELIGGER DET EN KONFLIKT MELLOM KONTROLLERENDE OG STØTTENDE OPPGAVER	35
6.4.1	KONKLUSJON	39
6.5	FORVALTNINGSSAMARBEID	39
6.5.1	FORMÅL MED TVERRETATLIG SAMARBEID	39
6.5.2	PLIKT TIL TVERRETATLIG SAMARBEID	39
6.5.3	FRIOMSORGENS ERFARINGER	40
6.5.4	UTGJØR TAUSHETSPLIKTEN EN BEGRENSNING FOR DET TVERRFAGLIGE SAMARBEID	44
6.5.5	KONKLUSJON	48

6.6	FORELIGGER DET STEMLING ELLER STIGMATISERING	48
6.6.1	KONKLUSJON	52
6.7	NYTTER DET	52
6.7.1	OPPSUMMERING	54
<u>7</u>	<u>AVSLUTTENDE KOMMENTAR</u>	<u>54</u>
<u>8</u>	<u>LITTERATURLISTE</u>	<u>55</u>

1 INNLEDNING

Dagligen møtes vi av en mediefokusering av kriminaliteten i samfunnet. Vi møtes av oppslag om unge som raner, stjeler, begår utpressing og utøver vold. Det dreier seg ofte om ungdom med et rusmisbruk. Hva er årsaken til at disse ungdommene begår lovbrudd og at de fortsetter å begå lovbrudd? Er det fortsatt slik at Nils Christies beskrivelse av den typiske registrerte lovbrøyer fra 1974 som en ung mann i byen gjelder? Det foregår en urovekkende utvikling av kriminaliteten og det har skjedd en mangedobling på seksti- sytti- og åttitallet. På nittitallet vistes en tendens til utflating generelt men ungdomskriminaliteten fortsatte å øke (St.meld.nr.17(1999-2000)Handlingsplan mot barne-og ungdomskriminalitet).

Kriminalstatistikken viser at siktede mellom 15-17 år har steget med 45% i perioden 1997-2001. Antall unge under 21 år siktet for narkotikaforbrytelser har steget med hele 145% fra 1997-2001 (St.prp.nr.1(2002-2003)). Det viser seg å være en liten gruppe som står for en relativt stor andel av de registrerte forbrytelsene. Dessuten er det stadig flere som begår lovbrudd under 15 år. Den uheldige utviklingen ser ut til å begynne i tidlig alder. Det kan være mange forklaringsgrunner til den registrerte kriminaliteten og hva den egentlig viser. Men den viser en entydig negativ utvikling som gir grunn til bekymring.

Hvordan vil så samfunnet møte denne utvikling?

”Lovgivningen bygger på det grunnleggende hensyn at saker vedrørende kriminalitet begått av barn og unge krever andre tiltak herunder sosiale enn bare den vanlige straffeforfølgning som finner sted overfor andre grupper av lovovertridere. Herunder gir den strafferettslige lovgivning mulighet for å ilegge reaksjoner som er fremadrettet og tar sikte på å hindre at den unge blir forankret i et fast kriminalitetsmønster” (Nordisk Ministerråd Ungdomskriminalitet i Norden 2001)

Frimsorgen skal som en del av kriminalomsorgen gjennomføre denne todelte straff.

Dels skal målet om straffegjennomføring oppfylles og dels målet om en forebygging av tilbakefall til kriminalitet.

Regjeringen ønsker også å styrke og videreutvikle innsatsen med å forebygge og bekjempe barn og ungdomskriminaliteten. Myndighetene har hatt det som et mål gjennom mange år, men virkemidlene har variert. Det fokuseres nå særlig på at forvaltningssamarbeidet skal utvikles ved bedre samordning og koordinering av tiltak.

Spørsmålet blir hva virkningen er av en forebyggende innsats? Nytter det?

Her ligger en stor utfordring siden erfaring og statistikk forteller at mesteparten av kriminaliteten begås av tidligere straffedømte personer. Jo flere straffereaksjoner desto høyere tilbakefall. Unge begår oftere ny kriminalitet enn eldre. En tredjedel av førstegangsdømte fortsetter med kriminell aktivitet.

”Når det gjelder spørsmålet om forebygging nytter foreligger det møysommelig innsamlet kunnskap som noen har tatt en snarvei forbi”(Kriminologi, Kompendium, Hedda Giertsen :306). Men regjeringen uttaler i dette spørsmål.

”Kan ikke være i tvil om at forebygging er best uansett kostnader. Ingen vil unne barn, unge eller andre å komme inn i et varig kriminelt mønster”(Justisdepartementets del av handlingsplan:3)

Med en sosialfaglig bakgrunn fant jeg det naturlig å ta utgangspunkt i temaet ungdomskriminalitet for dermed å se på Friomsorgens rolle i forhold til målene om å gjennomføre en straffereaksjon og å legge forholdene til rette for en endring av et kriminalitetsmønster jf.3.1(kriminalomsorgens hovedmål).

Temaet for denne oppgave er å undersøke hvilke oppgaver Friomsorgen er tiltenkt å ha og dessuten undersøke hvilke utfordringer ansatte i Friomsorgen står overfor når de tiltenkte oppgavene skal realiseres.

1.1 Avgrensning

Jeg vil i denne oppgave ikke konkret behandle de generelle virkemidlene¹ når det gjelder å forebygge lovbrudd.

¹ Eksempler på generelle tiltak er tverretattlig samarbeid – SLT modellen (Samordning av Lokalekriminalitetsforebyggende tiltak)Samarbeid for ungdom i risikozonen mellom sentrale instanser som skole, sosial, fritids, politi, påtalemyndighet, Friomsorgen og konfliktråd. Kriminalitetsforebyggende undervisning i skolen ved politi og kriminalomsorg. Skolemegling er et annet tiltak. Dessuten foregår et spesifikt forebyggende arbeid med målsetting om å kartlegge

Jeg har valgt ut aldersgruppen 15 –18 år og vil derigjennom i liten grad berøre soning i fengsel. Myndighetene søker gjerne å unngå ubetinget fengselsstraff som reaksjonsform for å unnvike skadelig påvirkning fra andre innsatte jf straffeprosessloven ²§174 2l, jf § 184 2l.

For tiden utgjør unge 15-20 år, mellom seks og syv prosent av de innsatte (St.meld.nr. 17(1999-2000)).Det kan imidlertid se ut som om det er en tendens til at varetektsfengsling øker for de yngre lovbrysterne, særlig overfor de aktive barneranere. For denne gruppe ser det ikke ut å være alternative institusjoner.

I Justisdepartementets Rapport om tiltak mot barne og ungdomskriminalitet³ vises det til (Ot.prp.nr5(2000-2001)Om lov om gjennomføring av straff mv) som også uttaler at det vil være en større gruppe straffedømte i aldersgruppen 15-20 år fremover og at det vil være nødvendig å utvikle særlige virkemidler for denne gruppe. Det prøves for eksempel ut eget fengsel, egne program og oppfølgingsopplegg. Dette vil bli ivaretatt ved egne forskrifter.

Frimsorgens oppgaver i henhold til denne gruppe vil være tilsyn med prøveløslatte og med vilkår i den forbindelse.

Siden oppgaven dreier seg om gruppen 15-18 år og fengsel til nå prøves unngått for de yngste, vil det være Frimsorgens utfordringer i forhold til lovbrystere med samfunnsstraff, tilsynsdom og påtaleunntatelse som er aktuelt å undersøke.

Oppgaven vil dermed bli konsentrert om Frimsorgens rolle som et av de individuelle virkemidler for å forebygge tilbakefall og for å gjennomføre straff.

og fange opp barn og unge i risikozonen. Samt å sette i verk tiltak for å støtte dem til ikke å begå kriminelle handlinger og søke til kriminelle miljøer. Et eksempel er politiets oppsøkende virksomhet med nærpolti og prosjekt mot gjeng kriminalitet.

² Lov av 22. mai 1981 nr.25 Om rettergangsmåten i straffesaker.

³ Som en følge av St.meld.nr.17(1999-2000)Handlingsplan mot barne-og ungdomskriminalitet kom Justisdepartementets del av handlingsplan ”På rett kjø”, hvilken følger opp handlingsplanen over en fem årsperiode ”.En rapport om tiltak mot barne-og ungdomskriminalitet” ble avgitt 28 juni 2001 av en arbeidsgruppe med deltakere fra flere departementer. Rapporten skulle danne grunnlag for en bred debatt og bringe samfunnets innsatser mot barn og ungdomskriminalitet fremover.

1.2 Definisjoner

Tilbakefall: Når en person er ilagt en reaksjon fra tidligere.

Kriminalitet: handlinger som til enhver tid bryter med norsk lov og som er belagt med straff (Kriminalstatistikken).

Registrert kriminalitet: Den kriminalitet politiet oppdager eller får kjennskap til.

Politiets ressurser og prioriteringer, og folks tilbøyelighet til å anmelde lovbrudd, har stor betydning for hva som blir kjent. Det er et ukjent antall lovbrudd som aldri blir registrert. Slike uregistrerte lovbrudd kalles gjerne mørketall. Ulike intervjuundersøkelser om selvrapportert kriminalitet og utsatthet for kriminalitet, tyder på at kriminaliteten som ikke blir registrert er omfattende (Kriminalstatistikken).

Forebygging av kriminalitet: Målrettede tiltak som har et spesifikt kriminalitetsforebyggende mål. (Justisdepartementets del av handlingsplan, På rett kjø:3)

Taushetsplikt: Plikt til å hindre at nærmere angitte opplysninger blir kjent for uvedkommende. (Rapport om tiltak mot barne og ungdomskriminalitet:88)

Opplysningsrett: Opplysninger kan gis videre uten hinder av taushetsplikt, men det foreligger heller ingen plikt til å gi opplysninger videre. (Rapport om tiltak mot barne og ungdomskriminalitet)

Opplysningsplikt: Plikt til å gi opplysninger videre, enten på eget initiativ eller på anmodning fra andre. (Rapport om tiltak mot barne og ungdomskriminalitet)

Stigma/stempling: Fra gresk og betyr sår eller sårmerke. Senere er stigma gått over til å betegne et vanærende stempel. Først de brennemerker som ble anvendt overfor forbrytere. Deretter til den usynlige merking som består i at noen utpekes som vanæret. Stempling innebærer at man defineres som avviker av andre. (Kriminologi Hauge:374)

Stigmatisering: Betegner den prosess som består i at den stemplede overtar de kjennetegn som karakteriserer dem som er vanæret. Man opplever seg selv som avviker og går inn i avvikerrollen. (Kriminologi Hauge :374)

1.3 Den videre fremstilling

I kapittel 2 vil jeg si noe om metoden jeg har brukt i forbindelse med oppgaven generelt og intervjuundersøkelsen spesielt.

Kapittel 3 dreier seg om begrunnelser for å straffe for å få en forståelse for Friomsorgen oppgaver.

Kapittel 4 har jeg kalt tiltak i den gode hensikt. Herunder er det tatt utgangspunkt i at lovgivers intensjon over lang tid har vært å forhindre tilbakefall men at det gjennom tidene har vært forskjellige virkemidler.

Kapittel 5 En kort historikk og presentasjon av Friomsorgens oppgaver i dag.

I Kapittel 6 presenteres undersøkelsen og drøftes sammen med offentlige føringer og teori.

Kapittel 7 konklusjon

Kapittel 8 Litteraturliste

2 METODE

For å belyse problemstillingen har jeg utført en mindre empirisk undersøkelse etter den kvalitative metode på et friomsorgskontor i en by på Østlandsområdet. Jeg har hatt uformelle samtaler med daglig leder for å få oversikt over Friomsorgens problemstillinger. Dessuten foretok jeg intervjuer med tre saksbehandlere på det samme kontor. I tillegg har jeg hatt en uformell samtale med en forsker på KRUS for å få informasjon om program som et virkemiddel for å forebygge tilbakefall. Jeg har hatt en uformell samtale med en politiadvokat i et politidistrikt på Østlandsområdet, gjeldende politiets erfaring, særlig innenfor de individuelle virkemidler. I tillegg har jeg hatt en samtale med prosjekt leder for et prøveprosjekt over 2 år gjeldende ungdomskontrakter. Dessuten bruker jeg offentlige dokumenter for å finne ut hvilke oppgaver som tillegges Friomsorgen.

2.1 Metodevalg

Den kvalitative metode ble brukt siden jeg ønsket en fleksibel intervjusituasjon hvor undersøkelsesenheten skulle ha mulighet til å komme med sine erfaringer uten å være bundet av gitte svaralternativer, slik det følger av den kvantitative metoden.

I følge Holme og Solvang (1991) ligger ti dels styrken i de kvalitative intervjuene i at undersøkelsessituasjonen ligger nær opp til hverdagssituasjonen og samtalen. Dessuten er datainnsamlingen tilpasset datakildens situasjon, det gjør data troverdig. På den annen side er data sannsynlig bare gyldig for dette Friomsorgskontoret. Erfaringene ved kontor andre steder i landet kan være annerledes slik at en generalisering ikke er mulig og heller ikke siktemålet.

Denne metode gir også mulighet til å kunne endre undersøkelsesopplegget under gjennomføringen av undersøkelsen og gir dermed fleksibilitet til å gå tilbake med nye spørsmål som oppstår .

2.2 Intervjusituasjonen

I følge Holme og Solvang skal intervjusituasjonen være frivillig og de intervjuede må være orientert på forhånd om hva de skal delta i. Dessuten kan man øke informasjonsinnholdet ved å sikre størst mulig variasjonsbredde i utvalget (Holme og Solvang 1991 :104). I tillegg anbefales lydbånd for å få med nyanser som ellers kan bli borte ved et intervjureferat.

Jeg hadde til å begynne med en lengre samtale med daglig leder på det generelle plan om Friomsorgens oppgaver og fikk også i den forbindelse en del statistisk informasjon. Dermed fikk jeg en overblikk over Friomsorgens problemstillinger og kunne med utgangspunkt i dette utarbeide en intervjuguide over de temaene jeg ønsket belyst.

Deretter gjorde jeg en skriftlig henvendelse med en kort presentasjon av undersøkelsen og forespørsel om intervju med tre saksbehandlere, fortrinnsvis med variert bakgrunn og med klienter i aldersgruppen 15 – 18 år.

Siden det for tiden ikke var mange klienter i denne aldersgruppen ble det ved den endelige utvelgelse prioritert saksbehandlere med klienter i den aktuelle aldersgruppe foran saksbehandlere med variert bakgrunn. Ved tiden for intervjuene var det 3 klienter under 18 år, av totalt 135 aktive saker,

Intervjuene ble foretatt på saksbehandlernes kontor og alle sa seg villige til at lydbånd ble brukt.

2.3 S vakheter ved metoden

Ved en slik nær kontakt som en kvalitativ intervju gir, vil det være umulig i følge Holme og Solvang (1991) å frigjøre seg fra før forståelse, dvs den forståelse du har for problemstillingen før intervjuingen begynner. Dessuten er det viktig å være bevisst på at du påvirkes av før- dommer dvs dine meninger og verdigrunnlag. Disse forhold gjelder også for informantene. Siden jeg har en bakgrunn fra sosialt arbeide kan min tilnærmingstype være preget av en positiv tro på at det nytter (orientert mot å forebygge, løse og redusere sosiale problemer). Dessuten var informantene gjort oppmerksom på min sosialfaglige bakgrunn. Dette kan påvirke deres svar ved at det forventes kjennskap til for eksempel arbeidsmetoder, ord og uttrykk. Båndspilleren viste å gi en lyd av dårlig kvalitet og det var noe vanskelig å oppfatte alle svarene i ettertid. Av den grunn kan det være sammenheng jeg ikke har oppfattet til fyllest.

Det kunne vært interessant å foreta en undersøkelse blant klientene ved frimsorgskontoret om hvordan de best kunne tenke seg forebyggende tiltak utefra egne behov. I det tilfelle måtte jeg ha søkt om konsesjon hos Datatilsynet på grunn av sensitive personopplysninger jf. Lov av 14 april 2000 nr.31 (personopplysningsloven). Ettersom behandlingen av en slik søknad ville måtte overskride den tid jeg hadde til rådighet ble denne problemstilling ikke aktuell.

Jeg foretok et lite antall intervjuer. Det viste seg at saksbehandlere med de yngste klientene utgjorde en nokså homogen gruppe. De yngste klientene ble stort sett fordelt til saksbehandlere med spesiell kompetanse.

I følge Holme og Solvang(1991) oppveier et homogent miljø for antall intervjuer.

Ved analysen av mitt intervjumateriale av såpass lite omfang er data sannsynlig bare gyldig for denne spesielle undersøkelsesenheden. Det er dermed ikke mulig å foreta en generalisering i forhold til hele Friomsorgen. Det er heller ikke siktemålet med denne oppgave.

Det analysen kan gi er erfaringer fra dette kontoret som på den annen side kan være relevant for andre. Analysen kan danne et grunnlag for å reise hypoteser.

3 BEGRUNNELSER FOR STRAFF

For å få forståelse for Friomsorgens oppgaver finner jeg det nødvendig å se på hvorfor vi straffer.

3.1 Straffen skal beholdes som virkemiddel

Kriminalomsorgens *hovedmål* er i dag :

- *gjennomføre de reaksjoner som besluttet av påtalemyndighet eller idømmes av domstol*
- *legge forholdene til rette for at lovbrysteren skal kunne gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster*

Og det kommer indirekte til uttrykk i kriminalomsorgens visjon ”aktiv kriminalomsorg-tryggere samfunn” som er retningsgivende for etatens arbeid. Ut fra denne visjonen springer følgende virksomhetsidé:

- *Kriminalomsorgen er samfunnets straffegjennomføringsapparat. Straffen skal gjennomføres på en måte som sikrer samfunnet og som gjør at de straffedømte har best mulig forutsetninger for en kriminalitetsfri tilværelse. Arbeidet i kriminalomsorgen skal være preget av rettssikkerhet og høy faglig standard (St.meld.nr.27 (1997-1998) Om kriminalomsorgen).*

Målene er nå nedfelt i den nye straffegjennomføringslovens §2 ⁴.

3.2 Hva er straff

Straffen er en reaksjon på krenkelser av normer for hva som til enhver tid er å anse som ulovlig. Det er lovgiver som definerer hva som skal være straffbart.

Den vanlige definisjonen av straff er et ”onde som påføres den som har begått en lovovertrødelse, fordi han eller hun skal oppleve det som et onde” (Hauge1996:15).Eller som det kommer til uttrykk i Rt .1977 s. 1207 ”Straff er et onde som staten tilføyer en lovovertrøder på grunn av lovovertrødelsen, i den hensikt at han skal føle det som et onde”.

⁴I forbindelse med behandlingen av St.meld.nr27 ba Stortinget regjeringen om å fremme en felles lov for fengselsvesenet og Friomsorgen. Lov om gjennomføring av straff mv. av 18 mai 2001 nr.21 trådte i kraft 1.januar 2002..Forarbeidene til straffegjennomføringsloven er å finne i Ot.prp.nr.5(2000-2001).

De alminnelige straffer følger av Almindelig Borgerlig Straffelov av 22 mai 1902 nr.11(straffeloven). Straff er i henhold til §§ 15 og 16: fengsel, forvaring ,hefte, samfunnsstraff og bøter. Som tilleggsstraff kommer rettighetstap og forbud mot å oppholde seg i bestemte områder.

Frimsorgen har som en del av kriminalomsorgen straffegjennomføring som mål. En av deres oppgaver blir dermed også å påføre sine klienter et tilsiktet onde.

3.3 Hvorfor straffer vi

Straffeteoriene har endret seg gjennom historien. I eldste tider var hevntanken rådende. Offeret eller pårørende sørget for fullbyrdelsen.(St.meld.nr.27 (1997-1998:11).

3.3.1 Absolutte straffeteori

Senere kom den absolutte straffeteori .Straffen skal påføres av represjonshensyn dvs at krenkelsen skal gjengjeldes. Forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff blir det grunnleggende prinsipp (Andenæs 1997). Straffen ses som et mål i seg selv.

3.3.2 Relative straffeteori

Neste utviklingstrinn var de relative straffeteorier der straffen ble betraktet som et sosialt forsvar. Straffen er ikke lenger et mål i seg selv men et middel til å hindre samfunnskadelige handlinger.(St.meld.nr.27 (1997-1998).

I Norden i dag er det de relative straffeteorier som dominerer og særlig tanken om straffens preventive virkning gjennom allmenn og individualprevensjon. Om straffen skal ha en allmenn eller individual preventiv virkning er også et spørsmål om hvem man gjennom straffen tar sikte på å forhindre fremtidige lovbrudd hos (Hauge 1996).

3.3.2.1 Allmennprevensjon

Straffen tar sikte på å forhindre lovbrudd som kan tenkes begått av folk i sin alminnelighet.

Fullbyrdelsen av straffen hadde særlig i eldre tid en avskrekkende virkning. I dag er det selve straffetrusselen om fullbyrding som virker preventivt. Et annet element er den moraldannende og holdningsskapende virkning av straffeloven mot forbudte handlinger(Andenæs 1997).

Det er påvist sammenheng mellom jo høyere oppdagelsesrisiko jo lavere kriminalitet. Som illustrasjon kan det gjøres en sammenligning med fartsboksenes dempende virkning for hastigheten på veiene. Det er ikke påvist sammenhang mellom straffens strenghet og kriminalitet. Vi vet at flertallet som blir straffet for første gang ikke blir straffet på ny. Hvilken reaksjon som blir idømt eller straffens lengde ser ikke ut til å ha betydning for tilbakefallsprosenten (Andenæs 1994).

3.3.2.2 Individualprevensjon

Den individualpreventive virkning kan ligge i at den enkelte lovbrøyer som følge av strafffullbyrdingen skal avstå fra kriminelle handlinger dels som følge av en avskrekkende og dels som følge av en forbedrende eller rehabiliterende virkning. Straffen blir dermed også begrunnet med fornuften. Den unge lovbrøyer skal ”ta sitt fornuft til fange”. Dessuten kan det være en uskadeliggjørende virkning. Samfunnet er beskyttet så lenge den kriminelle er i fengsel.

I følge St.meld. 27(1997-1998) skal kriminalomsorgen rette søkelyset mot de individualpreventive virkningene av straffen og sørge for et innhold som kan redusere tilbakefall.

I tråd med den individdualpreventive teori, har dermed Friomsorgen i tillegg til straffegjennomføring også som mål å legge forholdene til rette for at lovbrøyeren skal kunne bryte med sitt kriminalitetsmønster. Det gjøres i stor grad gjennom motivasjonsarbeide og gjennom å koble inn andre aktuelle instanser som barnevern, sosialkontor, skole, aetat, institusjoner og psykiatri.

4 Tiltak i den gode hensikt

Friomsorgen skal som tidligere sagt legge forholdene til rette i forhold til både straffegjennomføring og rehabilitering. Det avspeiles i kriminalomsorgens *verdimessige grunnlag for fremtiden* (St.meld. nr.27 (1997-1998:5).

- *Fullbyrdingen skal bygge på individuelle behov og forutsetninger og støtte domfeltes vilje til å bryte med kriminaliteten*

- *Kriminalomsorgen skal stimulere domfeltes vilje til ansvar for eget liv*
- *Strafferettslige reaksjoner skal gjennomføres på en for samfunnet betryggende måte*

I St.meld.nr17⁵(1999-2000) Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet foretas det en presentasjon av hvordan regjeringen vil styrke og videreutvikle innsatsen med å forebygge og bekjempe barne- og ungdomskriminalitet.

En styrking av det forebyggende arbeide skal til dels foregå ved bedre samarbeid mellom berørte myndigheter og samordning /koordinering av tiltak.

4.1 Generelle tiltak

I Justisdepartementets del av handlingsplan for bekjempelse av kriminalitet blant barn og unge (”På rett kjøp”⁶) gjennomgås generelle og individuelle tiltak.

Et mål for det generelt forebyggende arbeid er å bistå hjem, skole, andre offentlige og frivillige instanser i arbeidet med å legge samfunnsmessige forhold til rette .Et annet mål er å bygge opp beredskap hos barn og unge slik at de både kan og vil unngå å begå kriminelle handlinger. De generelle tiltak fokuserer dermed på situasjoner før det er begått kriminelle handlinger.

4.2 Individuelle tiltak

Målsetting med de individuelle tiltak er å sørge for god og effektiv straffesaksbehandling for unge lovbyggere. Samt å gi reaksjoner som i størst mulig grad kan forebygge gjentatt kriminalitet.

⁵ Planen er utarbeidet i samarbeid mellom Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, Sosial- og helsedepartementet og Kommunal- og regionaldepartementet.

⁶ ”På rett kjøp” er Justisdepartementets del av handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet(St.meld.nr.17(1999-2000))Handlingsplanen var utarbeidet ved samarbeid mellom berørte departementer, Barne- og familiedepartementet, Justisdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Sosial- og helsedepartementet.

Det skal tas utgangspunkt i individuelle behov og forutsetninger hos den domfelte. For å kunne sette i gang en endringsprosess må den unge ideelt sett være motivert. I hh til straffegjennomføringsloven §3 skal forholdene legges til rette for domfeltes egeninnsats for å motvirke nye straffbare handlinger (St.meld.nr.17 (1999-2000), (St.meld. nr.27(1997-1998)).

Denne oppgave tar utgangspunkt i Friomsorgen som et av de individuelle virkemidler mot barn og ungdomskriminalitet. For sammenhengens skyld vil jeg i midlertidig først si noe kort om de andre individuelle virkemidlene.

4.2.1 Politiets innsats

Tradisjonelt politiarbeide gjennom etterforskning, pågripelse og straffereaksjoner er virkemidler i forhold til ungdom. Dessuten kan målrettet spaning og uroing av kriminelle miljøer medvirke til å gjøre det mindre attraktivt for den unge å oppsøke de aktuelle miljøene. Ved samtale med en politiadvokat ved et politidistrikt på Østlandsområdet fremgår det at påtaleunntatelse med tilsyn ikke brukes.

Påtaleunntatelse gis vanligvis med prøvetid. En begrunnelse for at tilsyn ikke brukes som vilkår kan være at sakene som det vanligvis gis påtaleunntatelse for, er enklere saker og at et tilsyn oppleves som en skjerpelse. Dessuten er det mange reaksjonsmuligheter. Men det går også på hva man rutinemessig bruker av reaksjoner.

4.2.2 Effektivisering av straffesakskjeden

Det er viktig med en rask og hensiktsmessig reaksjon på begåtte lovbrudd for unge. Det er spesielt viktig overfor unge lovbrøyttere dersom reaksjonen skal ha den tilsiktede preventive effekt. En effektivisering av straffesakskjeden må imidlertid ikke gå på bekostning av en mindre betryggende saksbehandling. Enkelte steder er det satt av rettssaler, der påtalemyndigheten selv kan bestemme hvilke saker de ønsker berammet.

Regjeringen har i Ot.prp.nr.106 (2001-2002) fremlagt forslag om at politiet skal fatte påtaleavgjørelse innen seks uker i saker med lovbrøyttere i aldersgruppen 15-18 år.

4.2.3 Bruk av konfliktråd

Megling i konfliktråd kan benyttes som supplement til straff, enten som særvilkår ved betinget dom eller som tiltak innenfor samfunnsstraffen. Som alternativ straffereaksjon

er det særlig godt egnet overfor barn og ungdom. Tanken bak konfliktråd er at konflikten skal tilbakeføres til partene. Gjerningspersonen gjøres dermed ansvarlig og får anledning til å beklage og gjenopprette skaden overfor offeret. Offeret får anledning til å gi uttrykk for sine følelser overfor gjerningsmannen og får direkte innflytelse på den eventuelle avtalen som forventes å bli et resultat av meglingen.

og betinget dom.(St.prp. nr 1 (2002-2003 Ved samtale med politiadvokaten ved et politidistrikt på Østlandsområdet opplyser vedkommende at konfliktråd er et godt brukt alternativ for ungdommer. Konfliktråd har ved et tilfelle også blitt tatt i bruk som vilkår for domsutsettelse. Tidligere var konfliktråd en frivillig ordning hvor begge parter måtte gi sitt samtykke til megling. I dag kan det etter min mening se ut som om prinsippet om frivillighet undergraves ved at konfliktråd kan utgjøre et vilkår i dommen. På den annen side vil det som i eksemplet med en ungdom som fikk domsutsettelse betinget av konfliktrådsmegling, kunne være en reaksjon som får den unge til ettertanke.

Regjeringen går inn for å styrke bruken av konfliktrådsmegling som vilkår for påtaleunntatelse (St.prp.nr.1 (2002-2003:18,22).

4.2.4 Bekymringssamtalen

Dette er et tiltak særlig rettet mot lovbrøtere under den kriminelle lavalder.

Også forbrytelser begått av barn under 15 år blir registrert av politiet. Politiet får plikt til å etterforske lovbrudd begått av barn mellom 12-15 år og skal kunne overføre saken til barnevernet som vurderer hvilke tiltak som kan settes inn. (Ot.prp.nr.106 (2001-2002) i St.prp. nr.1 (2002-2003:18). Bekymringssamtalen er et strukturert verktøy for politiet ved samtaler med barn, unge og foresatte om risikoadferd. ⁷Samtalene brukes for å kartlegge den unges situasjon, gi veiledning i forhold til skole, arbeid og fritid. Dessuten vektlegges samordning med andre aktuelle etater.

4.2.5 Forsøk med ungdomskontrakter

Ungdomskontrakt er en ordning med alternativ reaksjon på lovbrudd begått av unge i aldersgruppen 15-18 år. Danmark er foregangsland for prosjektet. Formålet er å ansvarliggjøre gjerningspersonen. Ungdomskontrakten bygger på en avtale mellom på

⁷ Utarbeidet av forebyggende avsnitt ved Manglerud politistasjon i Oslo.

den ene side den unge lovbrøyer med foresattes godkjennelse og politi og kommunale myndigheter på den annen side. Kontrakten kan inneholde krav om skolegang, behandling for rusproblemer eller andre tiltak egnet for å endre adferd og bryte et uheldig handlingsmønster. Lovbruddene skal være av en type som normalt fører til påtaleunndlatelse, betinget dom eller bot.

Ordningen har vært gjennomført som et prøveprosjekt i Norge i perioden 2000-2002 og er forlenget ut 2003. Prosjektleder⁸ ved politihøgskolen opplyser at en del av hensikten med prosjektet er å gi politikerne informasjon til vurdering av om ungdomskontrakt skal bli et varig tiltak. Riksadvokaten har gitt retningslinjer for hvilke saker ungdomskontrakt kan brukes for. Ungdomskontrakten kan tas i bruk for saker hvor politiet har påtalemyndighet.

På det juridiske plan ligger ungdomskontrakten under påtaleunndlatelse med vilkår. Erfaringer fra prøvedistriktene viser at ungdomskontrakten kan være et godt tiltak ved for eksempel trusler via mobiltelefon, men i de sakene er det statsadvokaten som har påtalemyndighet. Ungdomskontrakten bygger på et samarbeide mellom politi og andre kommunale etater. Politiet gis nå mulighet til å styrke sin kompetanse gjennom etterutdanning i forebyggende arbeid. Erfaring med egne politijurister for unge lovbrøyttere viser seg å ha god virkning ved bedre oversikt over aktuelle tiltak og over samarbeidspartnere. Ungdomskontrakten er en frivillig avtale og skal være en inkluderende reaksjon som skal gi mulighet for den unge til å gjøre opp for seg. Samtidig skal den ved hjelp av forskjellige vilkår som krav om skole, deltagelse i en bestemt aktivitet eller regelmessig avgivelse av urinprøve gi tro på at ungdommen kan endre seg. Ut fra dette ser det ut til å foreligge både allmennpreventive og individualpreventive hensyn bak.

4.2.6 Særlige tiltak for unge sonere

I straffegjennomføringsloven er det ingen egne bestemmelser om unge innsatte I midlertidig omtales unge lovbrøyttere i de innledende kapitler og i merknadene til enkelte av bestemmelsene i forarbeidene (Ot.prp.nr.5 (2000-2001)). De unge er også omtalt i fengselsreglementet.

⁸ Samtale med Marit Egge ved Politihøgskolen.

Unge lovbrøytare blir gjenstand for særleg oppmerksomhet i kriminalomsorgen. Når den unge blir ilagt ubetinget fengsel vil alderen tillegges vekt ved valg av soningssted. Man vil unngå at den unge utsettes for uheldig påvirkning fra ”erfarne” kriminelle. Dessuten vil soningen fortrinnsvis foregå nær den innsattes heimsted. Hassel krets fengsel har et utvidet pedagogisk opplegg og benyttes mykje for unge sonere med rusproblemer.

4.2.7 Særskilte ettervernstiltak, herunder Friomsorgen

Friomsorgen vil ha ansvar for de unge med tilsynsdommer, samfunnsstraff, prøveløslatting. Friomsorgen vil for å kunne utføre sine oppgaver samarbeide med foreldre og andre etater. (Jf. Kapittel 5.)

4.3 Behandlingstanken

Det har i lang tid vært en positiv tro på vår evne til å behandle lovbrøytare. Ifølge Andenæs (1994) har behandlingstanken stått sentralt i utforminga av fengselsvesenet så lenge som de siste to hundre år.

Gjennom behandlingsvitenskapens fremskritt ble reaksjoner som var fastsatt ut fra et individpreventivt formål som regel konstruert som tidsubestemte forholdsregler uten straffekarakter. Vi fikk i 1951 arbeidsskole for unge lovovertrедere.

Behandlingstanken har sin begrunnelse i naturvitenskapen. Det gjelder å finne årsaken til sykdommen for å kunne helbrede og forebygge den. Samfunnets ”sykdommer” tenktes å være fattigdom, latskap, arbeidsledighet, alkohol og narkotikabruk.

Ungdomskriminaliteten økte i etterkrigstiden samtidig med at behandlingssideologien slo igjennom for fullt med institusjonsplasser, terapi og undervisning. I tillegg oppsto det ny kriminalitet så som narkotika, vold og terror jf. Bader Meinhof og hippiebevegelsen. (Hauge 1996:294). Kriminaliteten skapte en frykt for samfunnsmoralens forfall, hvilket førte til at strømningskraft for å gjenopprette straffen som riset bak speilet fikk gjennomslag.

Derigjennom ble det gjennomført nye strafferettslige reaksjoner mot unge lovbrøytare. Arbeidsskolen ble omgjort til ungdomsfengsel men i 1975 ble det satt en strek over hele loven (Andenæs 1994:46).

Som et resultat av engstelsen for den økte kriminaliteten i samfunnet ble det etter hvert en økning av det generelle straffenivå. Jeg mener dette er en tendens som fortsatt gjør

seg gjeldende ved stadige krav om at strafferammene må økes i den tro at dette vil forhindre en uheldig kriminalitetsutvikling.

Utviklingen i de senere år har gått mot tidsbestemte reaksjoner. Jf. dagens samfunnsstraff hvor dommeren fastsetter antall timer som skal avtjenes.

De tidsubestemte reaksjoner i dag, er i utgangspunktet forbeholdt personer som utgjør en særlig fare for andres liv og sikkerhet jf. straffeloven § 39c (forvaring).

En tidsubestemt reaksjon gjelder også for den som var psykotisk eller bevisstløs på handlingstidspunktet. Den person kan ikke straffes men overføres til tvungent psykisk helsevern for behandling jf. straffeloven §§44,39b. Også denne reaksjon er tidsubestemt med visse rettssikkerhetsgarantier i forhold til når utskrivning kan skje.

På den annen side er behandlingsprinsippet fortsatt gjeldende for barn og unge. Men i dag setter barnevernsloven begrensninger for tiden i anbringelse i behandlings eller opplæringsinstitusjon, når barnet har vist ”alvorlige atferdsvansker” ved ”gjentatt og alvorlig kriminalitet” jf. barnevernloven § 4 – 24.

4.4 Kan tilbakefall forebygges

Kriminelle handlinger er et resultat av et samspill mellom en persons individuelle tilbøyeligheter til å begå lovbrudd og den ytre situasjonen. En forebyggende strategi på det generelle plan jf.4.1, må derfor starte tidlig og bestå av virkemidler som sikrer en god individuell oppdragelse, et oppvekstmiljø med trygge og kontrollerende rammer, samt en samfunnsordning med tilstrekkelig sikring av mennesker og verdier.

Ideen om forebygging kommer som tidligere sagt fra naturvitenskapen, fra medisinen. jf. 4.3. Når man forebygger eller skal helbrede årsaken til sykdommen for eksempel narkotikabruk er det lett at uenighet og motsetninger i verdier og fortolkninger kommer i bakgrunnen.

Hedda Giertsen mener at forebygging av kriminalitet er et vidt og vagt begrep som gaper altfor høyt og som enhver kan legge sine utvalgte oppfatninger inn i. Dessuten vil det omfatte alle slags tiltak mot alle slags lovbrudd. (Kriminologi, Spesialfag Universitetet i Oslo).

Forebygging blir et begrep som brukes av så mange i så ulike situasjoner at ordet er i ferd med å miste sin betydning og kraft. For at forebygging skal kunne virke målrettet må begrepet presiseres. På den ene side har alt straffesakskjeden foretar seg som mål å forebygge tilbakefall, jf.3.3.2.2 om individualprevensjon. Samtidig skal det foretas

forebygging før lovbrudd er begått. I de offentlige dokumentene er forebyggende tiltak konsentrert på forhold før lovbrudd er begått. Å forebygge tilbakefall blir dermed et etterfølgende tiltak i hh til offentlige dokumenters bruk av begrepet. På den annen side er det en nær sammenheng der ”forebyggende tiltak ”også kan settes inn å for å motvirke tilbakefall (Justisdepartementets del av handlingsplan På rett kjø1:1) Hedda Giertsen mener videre at å gå mot forebygging er som å gå mot det gode og støtte elendigheten. Hun mener dessuten at forebygging fremstår som administrasjon av de gode hensikter.

I en periode hadde behandlingspersonell og sosialarbeidere store forventninger til hva de kunne oppnå ved behandling utenfor anstalt som alternativ til institusjonsbehandling I dag er forventningene skrudd ned. Statistikken har vist at arbeidet, målt i forhold til andel tilbakefall har stort sett vært skuffende .Men det er naturlig og i tråd med lovgivers intensjoner å prøve å hjelpe lovbryster med å bryte et kriminalitetsmønster. Erfaring har lært oss senke ambisjonsnivået når det gjelder mulighet til å forebygge. Sosialarbeidere trekker frem arbeidsledighet og bolignød som forklaring på kriminalitet Det viser i følge Andenæs (1994) mangel på lære av historien .Økingen av kriminalitet etter 2 verdenskrig har skjedd i en tid av økonomisk fremgang og utbygging av velferdsstaten. Til sammenligning viser kriminalitetsbildet fra 30 tallet med utbredt fattigdom og massearbeidsledighet, et kriminalitetsbilde som en ren idyll (Andenæs 1994:156).

I de siste år med økende arbeidsledighet og gjeldskrise ser det ut at kriminaliteten har flatet ut.⁹ Men når det gjelder ungdomskriminaliteten viser kriminalstatistikken¹⁰ en markant økning i perioden 1997-2001. (St.prp.nr.1 (2002-2003). Det blir i tillegg flere unge tilbakefallsforbrytere. Økningen har vært markant fra 1996-2000, fra 174 i 1996 til 484 i 2000.Et lite mindretall ser ut til å stå for en økende andel av forbrytelsene som har blitt begått. Det har vært størst økning av narkotikaforbrytelser, flere skadeverk og langt flere siktede for vold.

⁹ St.meld.nr17 Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet s 9

¹⁰ Det kan være mange grunner til hva kriminalstatistikken egentlig viser .Det den i hvert fall viser er et bilde av den registrerte kriminalitetens omfang og karakter. Dvs forbrytelser og forseelser politiet oppdager eller får kjennskap til.

Jo flere straffereaksjoner desto høyere tilbakefall. Unge begår oftere ny kriminalitet enn eldre. En tredjedel av førstegangsdømte fortsetter med kriminell aktivitet. Erfaring og statistikk viser at mesteparten av kriminaliteten begås av tidligere straffedømte personer jf. Balvig (1981). Denne undersøkelse viste at de fleste lovbrudd i Gladsaxe ble begått av et lite antall kriminelle ungdommer med lav sosial status. Andre undersøkelser mener å vise at lovbrudd er jevnt spredt i alle samfunnslag og at det er ingen sammenhang mellom lav sosioøkonomisk posisjon og kriminalitet. Men det er en seleksjonsmekanisme i sanksjonsapparatet som bevirker at arbeiderklasse ungdom, særlig med fedre med svak arbeidstilhørighet oftere enn andre tas av politiet, til tross for at de ikke utmerker seg med høyere kriminalitet (Ungforsk 1990). Denne undersøkelse ble kritisert av Høigård (1995) for metodefeil. Flere undersøkelser viser at kriminalitet er et vanlig fenomen. ”Vi er alle lovbryttere” (Per Stangeland, Ragnar Hauge 1974). At kriminalitet er vanlig blant ungdom i flere sosiale lag støttes også av en undersøkelse av Britta Kyvsgaard (1985). Forskjellen viser seg ved at det ”vanlige” er mindre alvorlig kriminalitet.

Grunnlaget for et kriminelt handlingsmønster kan være lagt før 15 års alderen (Rapport om barne- og ungdomskriminalitet). Det er flere som siktes for forbrytelser ved kriminell lavalder. (St.prp.nr.1 (2002-2003). Det taler dermed etter min mening for teorien om at økningen kan være et signal om en uheldig utvikling før kriminell lavalder. Kan det ha sammenhang med en større utslagning fra skolen? Av Friomsorgens klienter er det en overvekt av de unge som har ”falt ut” av skolen. For å bringe de unge tilbake til et lovlydig liv er det nødvendig med særlig tett og individuell tilrettelagt handling. Av den grunn må alle tiltak nøye vurderes før de tas i bruk. Regjeringen vil som tidligere sagt i tillegg til de individuelle virkemidler satse på generelle virkemidler for barn med problemadferd gjennom barnehage, skole og barnevern jf.4.1.

4.4.1 Det nytter

En undersøkelse som viser at behandling kan nytte presenteres i ”Etterundersøkelse av ungdom i Buskerudprosjektet ” (Ingeborg Marie Helgeland 1989). Bakgrunn for prosjektet var et forslag som fikk tilslutning i Stortinget om å heve den kriminelle lavalder fra 14 til 15 år. Det skulle settes i gang aktive forsøk med hjelp og behandling

som alternativ bruk av varetekt for ungdom 14-15 år som hadde begått kriminelle handlinger. Prosjektet startet i 1981 og varte til 1985.

Målgruppen var ungdommer med multiproblemer ,skole ,stoff, vagabondering og kriminalitet. Det var de vanskeligste ungdommene som i stor grad var blitt oppgitt og utstøtt av ulke hjelpeinstanser og delvis av eget sosialt nettverk.

De sentrale virkemidler var etablering av ansvarsgrupper,¹¹ samordning og tverrfaglig samarbeid mellom etatene og de forskjellige forvaltningsnivåer .Det er de samme virkemidler som er sentrale for Friomsorgen i dag.

Dessuten opprettet man en avlastningsavdeling ved en spesialskole. Det ble i tillegg avsatt midler til etablering av krise tiltak som for eksempel en miljøarbeider som kunne følge den unge til/fra skolen. Det ble tatt i bruk kollektiver, forsterkede fosterhjem, institusjoner, vernede boliger, avlastningshjem, støttekontakt og skoleprosjekter.

Etterundersøkelsen 1986-1989, viste at særlig kollektiver (gått bra med 80 %)og forsterkede fosterhjem (gått bra med 76%) hadde gitt gode betingelser for resosialisering. En av grunnene kan være at det gis mulighet for identifikasjon med tydelige rollemodeller i hjemlig miljø.

Det man etter min vurdering her kan se nytter, er en massiv satsing mot individrettede behov. Man kan også se hvor viktig det er med et samarbeide hvor alle trekker i samme retning. Et felles ansvar for instansene på forskjellige nivåer i forhold til samordning, koordinering, ivarettatt ved en styringsgruppe på et høyere nivå. Dette er i tråd med dagens intensjoner fra kriminalomsorgens verdimessige grunnlag, om å bygge på individuelle behov og forutsetninger og samordning (St.meld.27 Om kriminalomsorgen(1997-1998)) og straffegjennomføringsloven §§ 3,4. Skranken settes dermed ved hvilke ressurser som stilles til rådighet og hvor stort tilbakefall vi kan leve med .

Prosjektet viser at det kreves omfattende tiltak for at forebyggingen skal virke. Det ”*nytter ikke med noe smått*” sier Liv Finstad i etterordet til Gatebarn. Fiaskoen er garantert dersom vi tar til takke med noe smått” (Helgeland 1989).

¹¹ I dag sentralt i forebyggende arbeid.

4.5 Dagens utfordringer – Høyt tilbakefall

Risikoen for tilbakefall øker med antall domfellelser. Det blir som tidligere sagt flere unge tilbakefallsforbrytere. En tredjedel begår nye lovbrudd. Reaksjonen eller lengden på straffen ser ikke ut å ha særlig betydning for straffen sammenlignet med lovbrysterens personlighet, bakgrunn og det sosiale miljø han vender tilbake til etter sitt møte med rettsapparatet.

Å gjøre noe med de samfunnsrelaterte årsaker til kriminaliteten er vanskelig og ligger utenfor Friomsorgens kompetanse .

Den ideelle målsetting vil være et lovlydig liv for den unge lovbryster (St.meld. nr. 27 (1997-1998:61) På den annen side kan dette være et for optimistisk mål, blant annet fordi de personlige og sosiale behovene er for omfattende. Dessuten kan den motivasjon og medvirkning som er nødvendig fra domfeltes side mangle og på den måte motvirke det ideelle mål. Et mål om å dempe den kriminelle aktivitet vil i en del tilfeller være mest realistisk

Kontorsjefen på friomsorgskontoret poengterte at de har en avtale med domfelte av kort varighet, de kan gi bistand til å ta fatt på problemene men at de ikke må gi illusjoner om noe som ikke kan oppfylles. Det blir sosialkontorets oppgave, sammen med klienten, å fortsette jobbe med problemene.

Derimot har Friomsorgen en fremtidsrettet oppgave i forhold til den dømte ved for eksempel hjelp av program å bevisstgjøre lovbrysterer på egne valg og reaksjoner, motivere den unge til å etablere andre sosiale kontakter og trekke inn andre instanser og tiltak etter en nøye vurdering.

5 FRIOMSORGEN

Tilretteleggelsen for lovlydigheten er Friomsorgens ansvar.

5.1 Historikk

Til å begynne med var omsorgen for løslatte fanger overlatt til private selskaper. Den første forsorgsforening ble stiftet i 1849 i Kristiania (St.meld.nr.27 (1997-1998)).

Fra 1870 –tallet ble fengselselskaper dannet etter initiativ fra Justisdepartementet. Arbeidet besto av å yte økonomisk bistand og å skaffe arbeid til løslatte fanger. Fra 1917 ble det bildet et landsforbund. Samtidig ble det opprettet verneforeninger. Oppgavene ble derved utvidet til å omfatte også unge lovbyggere med påtaleunntatelse eller betinget dom.

Det ble etter hvert et behov for å forankre tilsynsordningen i lovgivningen. Gjennom en lovendring ble det i 1919 åpnet adgang til å stille betinget dømte og påtalefritatte under tilsyn. Tidligere var tilsyn frivillig (Skalmerud 1987).

Foreningene gikk sammen i en felles organisasjon og fra 1939 het organisasjonen Norges Vernesamband..

Ved utvikling på det sosialpolitiske område i etterkrigstiden, ble grunnlaget for en egen sosialomsorg etter hvert borte. Statlige og kommunale ordninger overtok ansvaret også for denne gruppen .Heretter ble den strafferettslige siden ved virksomheten tydeligere I 1980 overtok staten virksomheten og den ble til kriminalomsorg i frihet.

5.2 Del av straffesakskjeden

Kriminalomsorgen er en del av straffesakskjeden som for øvrig består av politi, påtalemyndighet og domstol .

Kjeden sikrer at kriminalitet etterforskes, påtales og pådømmes og at dommen gjennomføres slik retten har bestemt.

Frirmsorgens oppgaver¹² blir dels å gjennomføre en samfunnsbeskyttende straffegjennomføring og dels kriminalitetsforebygging ved påvirkning gjennom motivasjonsarbeide utefra de tiltak som er til rådighet. Det er dessuten et krav om større effektivitet og samarbeid mellom de forskjellige instanser jf.

straffegjennomføringsloven § 4.

I § 2 legges det vekt på at straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til ”formålet med straffen”. Den skal dermed virke preventivt og det skal særlig fokuseres på individualprevensjonens avskrekkende og forbedrende virkning jf.3.3.2.2.

Straffen skal ”motvirke nye straffbare handlinger.” Den skal forhindre tilbakefall ved å ta utgangspunkt i den domfeltes individuelle behov og forutsetninger. Det følger av

¹² Følger av kriminalomsorgens hovedmål som nå er videreført i straffegjennomføringsloven.

kriminalomsorgens verdimeslige grunnlag for fremtiden jf.4.¹³ *I enkelte tilfeller må individuelle hensyn måtte vike fordi det kan antas stride mot alminnelig rettsfølelse* (Ot.prp.nr.5 (2000-2001:149)). Hvis den unge har et rusproblem er det naturlig å gi et tilbud om behandling for det. På den annen side må innholdet i straffen også vise at samfunnet ikke aksepterer den kriminelle handlingen. Den må ikke stride mot den ”alminnelige rettsfølelse”.

Straffen må være betryggende og beskyttende for samfunnet ved å ikke utsette andre for en risiko ved gjennomføringen. Den skal være ”sikkerhetsmessig forsvarlig”(§3).

Friomsorgen skal legge forholdene til rette for domfeltes egeninnsats for å motvirke nye straffbare handlinger (§ 3).*Domfeltes vilje til å bryte med kriminaliteten skal støttes*

Dermed er det påtalemyndighet, retten og fengselsvesenet som gir Friomsorgen de ulike arbeidsoppgaver.

5.2.1 Samfunnsstraffen

Samfunnsstraffen har erstattet og tatt opp i seg betinget dom med tilsyn, tilsynsprogram og samfunnstjeneste.

Domstolen avgjør omfanget av straffen mens Friomsorgen fastsetter dess innhold innenfor de rammene retten har satt (Fakta om kriminalomsorgen 2001). Dermed gir samfunnsstraffen en mulighet for individuell tilrettelegging.

Friomsorgen har fått vide rammer til å utforme straffen som i hh til straffegjennomføringsloven § 53 kan bestå av:

- samfunnsnyttig tjeneste

- program eller

- andre tiltak som er egnet til å motvirke ny kriminalitet. Herunder individuelle samtaler, behandling, konfliktråd og å fastsette det nærmere innhold i vilkår fastsatt av retten.

Friomsorgen har i tillegg ansvar for gjennomføringen av promilleprogram.

Samfunnsstraffen skal kunne avtjenes på fritiden slik at den domfelte kan fortsette på skolen, arbeid, og kunne ivareta andre forpliktelser

¹³ Det følger av St.meld.nr.27(1997-1998) og St.meld.nr.17(1999-2000).

Samfunnsstraffen oppleves for mange som en straffeskjærpelse i forhold til betinget dom jf. 6.4. Å gjennomføre en samfunnsstraff vil for mange bety en omfattende endring av livsstil og krever stor selvdisciplin .

5.2.2 Personundersøkelse

Frimsorgen utfører personundersøkelser til hjelp for domstolen i forbindelse med valg av straff og straffeutmåling. Personundersøkelse blir verdifullt i forhold til den nye samfunnsstraffen siden en del av kartleggingen da er gjort når domfelte møter opp første gang hos saksbehandleren. På denne måten vil det bli frigjort flere timer som kan fylles med et fremtidsrettet innhold.

5.2.3 Tilsyn

Tilsyn er et individrettet tiltak som har som formål å motvirke kriminalitet og lette tilpasningen til samfunnet

Tilsynsførerne er fast tilsatt personell og frivillige medarbeidere. De har som oppgave å bistå, støtte, motivere og koordinere nødvendige tiltak.

En av saksbehandlerne etterlyste de private tilsynsførerne i forbindelse med sosial kontakt og trening ved for eksempel å gå på cafe eller å ta med domfelte på fritidsaktiviteter. Kan dette være tiltak som blir prioritert bort til fordel for program ved den nye samfunnsstraffen?

Tilsyn kan settes av påtalemyndigheten ved betinget påtaleunntatelse, av domstol ved betinget dom og av fengselsmyndighet ved prøveløslatelse (St.meld.nr.27 (1997-1998:19)).

Frimsorgen har i en overgangsperiode også tilsyn med betinget dømte og sikring. Brytes vilkårene skal det innkalles til en innskjærpingssamtale. Ved enda brudd skal det rapporteres til regionalt nivå. Melding om brudd kan føre til at straffen gjøres ubetinget. Innholdet i tilsynet kan variere etter hva som vurderes som nødvendig for å få domfelte ”på rett kjøl” og på den enkeltes individuelle behov og forutsetninger (St.meld.nr.27 (1997-1998:19)).

Frimsorgskontoret opplyste at de i løpet av tre år kun hadde sett en betinget påtaleunntatelse med tilsyn. Riksadvokaten har gått ut med skriv om at dette er en reaksjon som ikke blir tatt i bruk av påtalemyndigheten.

Etter min mening vil tilsyn ved betinget påtaleunntatelse kunne være en egnet reaksjon overfor unge lovbytere. Det vil innebære at det blir satt en grense før det har gått for langt. Samtidig vil Friomsorgen kunne sette i gang og samordne aktuelle tiltak. Kan det være på den måten at politiets straffesaksbehandling tar så lang tid at de får for mange saker på den unge og at det derigjennom ikke lenger er hjemmel for å gi påtaleunntatelse? Eller er den unge så aktiv at det uansett om den foreslåtte saksbehandlingsfrist på 6 uker¹⁴ er overholdt vil det ikke kunne være hjemmel for påtaleunntatelse? Utviklingen kan tale for dette siden få lovbytere står for en alt større del av kriminaliteten.

På den annen side skal politiet underrette barneverntjenesten¹⁵ hvis saken ikke er av bagatellmessig karakter. Det blir da barnevernets ansvar å følge opp disse ungdommene.

Barneverntjenesten kan også få uttale seg om tiltalespørsmålet dersom de ber om det. Men saken skal likevel følges opp strafferettslig og eventuelle tiltak fra barnevernet kommer i tillegg til en straffereaksjon.

5.3 Samordningsansvar

Det er i følge offentlige dokumenter klart at bekjempelse av kriminalitet er et samfunnsansvar som forutsetter medvirkning fra ulike instanser.

Et viktig prinsipp er at domfelte har rettigheter og plikter på lik linje med andre samfunnsborgere.

Derfor bør forholdene legges til rette for at tjenestene skal kunne ytes direkte til klientene, det legges vekt på "importmodellen". Dette gjelder særlig for innsatte i fengslene. Til nå har Friomsorgen utført sosialtjenester i fengsler som ikke har egne sosialkonsulenter.

Men det følger også av dette at kriminalomsorgen ikke bør utføre oppgaver som er tillagt andre myndigheter som for eksempel sosialkontor, arbeidsformidling, skoleverk, trygdeetat og helsevesen (St.meld.nr.27 (1997-1998:96)).

Begrunnelsen er at tjenestene bør utføres av de instansene som er opprettet for formålet og som har de hjemler, ressurser og den kompetanse som er nødvendig. Dessuten er det

¹⁴ St.prp .nr.1 (2002-2003).

¹⁵ Straffeprosessloven § 232 alledd.

en fordel for fagpersonene å ha en forankring i et større faglig miljø. På denne måten vil modellen sikre et likhetsprinsipp ved at kriminalomsorgens klienter får de samme tjenester av samme kvalitet som andre utenfor kriminalomsorgen.

For Friomsorgen vil dette bety at de skal etablere kontakt eller henvise domfelte til rette instans når det gjelder arbeid ,skole, psykiatri, rusomsorg, fritid, helsetjenester, sosiale ytelser og tjenester. Friomsorgen blir i den sammenhang tillagt et samordningsansvar . Domfelte har ofte sammensatte problemer. Målet er å motvirke gjentatt kriminalitet og av den grunn er det viktig at de berørte myndigheters tjenester koordineres og samordnes. I en rekke saker har Friomsorgen et tett samarbeid med det offentlige hjelpeapparat i ansvarsgrupper. Samarbeidet er en plikt for Friomsorgen , det følger av straffegjennomføringsloven § 4.

6 Friomsorgens opplevde utfordringer

Når Friomsorgen skal forsøke å legge til rette for at deres klienter ikke fortsetter å begå kriminalitet, kan det virke rimelig å ta utgangspunkt i årsaker til at de unge begår lovbrudd.

6.1 Årsaker til kriminalitet

Grunnlaget for et kriminelt handlingsmønster kan være lagt før 15 års alderen som tidligere sagt i 4.4.

Det er i offentlige dokumenter lagt vekt på at forebygging er særlig viktig overfor unge siden det er lettest å forandre et negativt atferdsmønster i denne perioden.

6.1.1 Individuelle forklaringsfaktorer

Ungdomstiden er opposisjonstid kameratene får større betydning og samfunnets verdier skal testes ut. Forskning viser at *kriminalitet blant unge er et vanlig fenomen* (Kyvsgaard 1985) og (Stangeland og Hauge 1974), selv om de rapporterte lovbrudd ikke er av de aller mest alvorligste slag (Christie 1982:93).

”Egentlig er det oss alle” mener Niels Christie(1982 :91). På den annen side vil kontakten med politi og rettsvesen kunne virke avskrekkende¹⁶for de fleste førstegangsdømte.

Andre forklaringsgrunner kan være bruk av rusmidler, spenningssøken, aggressiv atferd, omsorgssvikt eller mangel på oppfølging.

Et kjennetegn ved unge lovbrøyttere er at de forholdsvis ofte begår kriminalitet sammen med andre. Det blir dermed en sosial handling som gir tilhørighet til gruppen.

”Den som er med i en kriminell gruppe vil ikke få de nødvendige korrektiver i forhold til lovbruddene. De unge vil styrke hverandre i den kriminelle atferden” (Justisdepartementets Del av handlingsplan).

På den annen side kan det være svake vennskapsbånd. Særlig i de aggressive miljøene. Hvis den unge har bristende sosiale ferdigheter ser man en forhøyet tendens til å begå kriminelle handlinger. Etter hvert kan gruppene utvikle seg til gjenger med en fast struktur (Justisdepartementets Del av handlingsplan:4).

6.1.2 Samfunnsmessige forklaringsfaktorer

Den mest belastede gruppen av lovbrøyttere lever under dårlige materielle forhold. Derfor er regjeringens overordnede mål å :

”sikre alle barn og unge gode oppvekst- og levekår , uavhengig av sosial og kulturell bakgrunn og hvor i landet de bor” (St.meld. nr.17 (1999-2000:7).

Det går ikke an å forstå norsk kriminalitet hvis man ikke forstår det norske samfunn og dermed ungdommenes plass i samfunnet (Christie1982:9).

Spesielle kjennetegn ved ungdommenes livssituasjon i dag er vanskeligheten for ufaglært ungdom å få jobb. Jobbene er mekanisert bort og det er færre arbeidsplasser. Ungdom støtes ut fra skole og arbeidsliv. Det kan føre til en kriminalitetsutsatt posisjon som i neste ledd kan føre til at ungdommene danner egne kulturer, subkulturer eller delkulturer eksempelvis narkotikamiljøer. Dermed er risikoen stor for at dagene fylles med aktiviteter som kan være lovstridige.

¹⁶ På en forelesning i kriminologi våren2003 ble det vist til en intervjuundersøkelse med gutter som hadde begått ran som et spenningsmoment. Når politiet kom skjønte de hva de hadde gjort, pågripelsen ble viktig og varetekten avskrekkende.

Mangel av sosial kontroll ved urbaniseringen er en annen forklaringsgrunn. I dag vokser mange opp i byene uten sosialt nettverk og uten sosial kontroll. Christie definerer den primære sosiale kontrollen som ”alle de former for belønninger og straffer som springer ut av og er bygget inn i det vanlige samvær ”Christie (1982:29).

Denne sosiale kontroll, er til stede på mindre steder der alle kjenner alle og begrenser på den måten uønsket atferd og kriminalitet. På en arena uten sosial kontroll vil ungdom kunne utfolde seg uten voksnes korrektiver.

6.1.3 Friomsorgens erfaringer

Hvordan forholder Friomsorgens ansatte seg til slike forklaringer av ungdomskriminalitet? Gjør de seg tanker om årsaker når de skal legge forholdene til rette for de unge slik at de slutter å begå kriminalitet?

Hvilken bakgrunn har de unge? Hva opplever du å kan være årsak til at de unge begår lovbrudd?

Svarene som ble gitt viser at det er samsvar mellom saksbehandlerne. Av svarene fremgår det at de unge har forskjellig bakgrunn, men mange er gutter med utenlandsk opprinnelse.

Saksbehandler: *”De fleste har ikke norsk etnisk opprinnelse. De har foreldre som snakker dårlig norsk og er ikke integrert i samfunnet. Det er et massivt rusproblem men sjelden hos de med en ikke norsk etnisk opprinnelse, selv om det også forekommer. Det har vært tilpasningsvansker helt siden barnehage og skole. Mange har falt ut av skolen. Mange har hatt kontakt med barnevernet. De kommer sjelden fra ”beste kant av byen”. Vi har sjelden klienter fra vellykkete hjem hvor foreldrene bor sammen, har god inntekt og er ressurssterke. Hovedvekten kommer fra områder med ”tett bebyggelse”.*

Saksbehandler: *”Det er utenlandske gutter med språkproblemer og med en annen kultur slik at det oppstår kulturkollisjon. Familiene er dårlig integrert i samfunnet. Far er kanskje arbeidsledig og mor snakker ikke norsk. Far har kun en tilknytning til sitt utenlandske miljø. Det gir ringvirkninger for barna ved at de ikke følges opp i skolen. Det er ikke mye rus blant innvandrere sammenlignet med norskfødte. Men det er gjeng,*

vold, dårlig integrering og skoleproblemer. Dessuten ser vi nå unge som har kommet til Norge uten familie”.

Saksbehandler: ”De unge har forskjellig bakgrunn. Det er et problem med de som ikke har grunnskole. De fleste har jo det men det er en viss prosent som ikke har skole. De fleste har ikke videregående skole. Jeg har laget en tabell som viser at ca 50% droppet ut av grunnskolen. Det er rus, vold, vinning og institusjon som er bakgrunnen til de unge. I en undersøkelse jeg gjorde hadde alle vært innom sosialkontor eller barnevern. Det kan være en tilfeldighet”.

Erfaringene fra Friomsorgen ser ut til å være i tråd med vurderingen i departementet.

”Det er en allmenn oppfatning at ungdom med fremmed kulturell bakgrunn begår flere kriminelle handlinger enn andre. Likevel er de fleste innvandrerdommer vel så lovlydige som de med norsk bakgrunn. Samtidig er et lite mindretall svært aktive kriminelle” (Justisdepartementets Del av handlingsplan :4). En undersøkelse foretatt i danske Gladsaxe viser det samme resultat. Her ble de fleste lovbrudd begått av et lite antall kriminelle ungdommer med lav sosial status (Balvig 1981).

Friomsorgens erfaring med hvem de unge er stemmer også overens med de risikofaktorer handlingsplanen viser til i form av dårligere økonomi, mer belastede boligstrøk, foreldre som er arbeidsledige, språkproblemer, større vansker med å få arbeid og større sosial isolasjon.

Saksbehandlerne svarer også at det er store rusproblemer. Men det er mindre rus blant ungdommer av ikke norsk etnisk opprinnelse, sammenlignet med norske unge.

Mange har vist tilpasningsvansker allerede i barnehagen. Dette er i overensstemmelse med offentlige dokumenters vurdering om at grunnlaget for en kriminell atferd legges tidlig.

6.2 Hva er Friomsorgens utfordringer innenfor de tradisjonelle virkemidlene

Her ble det stilt spørsmål om hvordan saksbehandlerne jobbet konkret i forhold til den enkeltes behov innenfor de tradisjonelle virkemidlene, arbeid, skole, familie, bolig og fritid .Dessuten stilte jeg et spørsmål om hvordan det kan bli bedre.

6.2.1 Arbeid/Skole

Dette er en aldersgruppe hvor skole blir viktig.

Saksbehandler: *”For prøveløslatte kan det bli aktuelt med å jobbe i forhold til arbeid. For ungdom er det mest aktuelt med skole hvis det ikke er samfunnsnyttig tjeneste. Har godt samarbeide med en filial til en videregående skole. Det er noen fortvilte foreldre som stiller opp og følger dit. Men de utenlandske foreldrene er det problem med. Med et unntak av en interessert far”.*

Saksbehandler: *”For denne aldersgruppen er det skolen som det er viktig å motivere til. De kan begynne når som helst på denne filialen til en videregående skole som vi samarbeider med. Aetat kan også være aktuell å kontakte. Det er et problem at de har så dårlig tid”.*

Saksbehandler: *”Den unge jeg nå skal i gang med, vil ikke gå på skole. Men får heller ikke jobb uten skole. Jeg må prøve å motivere til skole. Har en som har fått et tilpasset skoleopplegg, med skole to dager og lærlingeplass tre dager i uken. Det går bra og det har ikke vært tilbakefall. Men de må ønske det selv ellers blir det bare kontroll. Du må være tålmodig og ikke kreve for mye. Har motivert i et år nå for å i det hele tatt få den unge i arbeid”.*

Motivasjon og medvirkning er nødvendig for å kunne nå det ideelle mål om varig lovlydighet (St.meld.nr.27(1997-1998:61).

Opplæring og utdanning er dessuten faktorer som kan bidra til å forebygge uønsket atferd blant barn og unge . Det kan styrke følelsen av å ha styring over eget liv og å gi tro på fremtiden .

Mange destruktive miljøer som ”ungdom i drift” ferdes i, preges ofte av manglende tro på fremtiden og muligheten for arbeid. Dermed kan kriminalitet fremstå som et alternativ til et liv preget av savn og fattigdom. Flere i disse miljøene har opplevd

skolen som et nederlag. (Rapport om tiltak mot barn og ungdomskriminalitet (2001:27)).

Saksbehandlerne erfarer at dårlig integrering kan gi ringvirkninger for barna i den betydning at det gir utslag i dårlig språk og manglende oppfølging fra foreldrene. Foreldrene kan ha manglende språkkunnskaper, liten kunnskap om det norske samfunn og mangler dermed forutsetninger for å støtte barna. Dette i sin tur kan være en årsak til at den unge faller ut av skolen og søker seg til kriminelle miljøer. Å motivere de unge til å slutføre skole blir dermed den mest sentrale oppgave for saksbehandlerne.

Saksbehandlerne har på dette område et godt samarbeide med en filial av en videregående skole, hvor de unge kan begynne til et hvilket som helst tidspunkt på året. Deretter tar skolen over ansvaret for den unge. I henhold til Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa av 17 juli 1998 nr. 61 (opplæringsloven) har den unge en *rett til skole*. Regjeringen vil fremme flere tiltak for at barn og unge med minoritetsbakgrunn skal kunne øke sin deltagelse i samfunnslivet. Det legges særlig vekt på tiltak som skal fremme bedre språk og samfunnskunnskaper både hos barn og foreldre. Dessuten legges det opp til at barn og unge med minoritetsbakgrunn skal følges opp gjennom forebyggende tiltak slik at ikke kriminalitet og annen problemadferd skal motvirke integrering og økt deltakelse i samfunnet (St.prp.nr.1(2002-2003).

En del ungdommer ønsker arbeid, men innser ikke at de må ha skole først for i det hele tatt å komme inn på arbeidsmarkedet. I følge Christie må man for å forstå kriminaliteten i samfunnet ha kjennskap til ungdommenes plassering der. I dag er det få arbeidsmuligheter for ungdom uten utdanning. Saksbehandlerne oppgave blir å motivere og informere om behov for utdanning. Det er dessuten mulighet for å få *tilrettelagt opplæringen* slik at den tilpasses den enkeltes evner og forutsetninger jf. opplæringsloven §1.

6.2.2 Nettverk/Fritid

St.meld. nr 27 (1997-1998) legger opp til at alle som prøveløslates skal stå under tilsyn av Friomsorgen.

”All erfaring viser at behovet for et godt etablert nettverk og ettervern rundt lovbytere er mer eller mindre avgjørende for å hindre tilbakefall til ny kriminalitet”(Justisdepartementets del av handlingsplan:11).

Selv om uttalelsen kommer i forbindelse med prøveløslatelse må dette etter min tolkning kunne ha en generell gyldighet og også omfatte Friomsorgens øvrige klienter.

I planen presiseres behovet for både privat og offentlig nettverk. På den måten blir det *”viktig at sosialkontoret følger opp sitt ansvar og den kontakt som har blitt etablert ved hjelp av Friomsorgen mellom lovbyteren og sosialkontoret”* (Justisdepartementets Del av handlingsplan:11).

Saksbehandler: *”Å jobbe i forhold til fritidsaktiviteter er mulig men ikke første fokus. Det er først skole så jobb men for de som ikke klarer å gå på skole har jeg det som fokus, men er ikke så flink til det. Sosialkontoret setter de unge på svært kostnadskrevende aktiviteter som de ikke vil ha råd til etterpå”*.

Saksbehandler *”Jeg har ikke jobbet i forhold fritidsaktiviteter. Det er andre instanser som gjør det. Når det gjelder den unge jeg har nå er det miljøarbeidere som jobber i forhold til fritid”*.

Saksbehandler *”Vi er en straffegjennomføringsinstans. Det er nok ikke vår oppgave selv om det er med på å forhindre kriminalitet. Jeg kontakter sosialkontoret som for eksempel oppretter støttekontakt. Støttekontakten kan ta de unge med ut. Vi møter de fortrinnsvis her på kontoret. Tidligere brukte vi private tilsynsførere men etter den nye straffegjennomføringsloven har det ikke vært snakk om det”*.

Støttekontakt kan være et av flere tiltak. En støttekontakt kan hjelpe den unge med å etablere fritidsaktiviteter og være en pådriver for å etablere andre sosiale kontakter. Det

kan se ut som om sosialkontoret er den instans som har hjemmel og ressurser på dette område. En annen mulighet er å trekke inn de private tilsynsførere som er tilknyttet Friomsorgen .

For mange unge lovbrytere med behov for sterke sanseerfaringer er spenningssøken et personlighetstrekk (Justisdepartementets Del av handlingsplan :4).

I følge en saksbehandler setter sosialkontoret de unge på kostnadskrevende aktiviteter. Kan hensikten med dette være å vise de unge til andre aktiviteter som kan gi utløp for den spenning de søker? Det kan for eksempel dreie seg om fjellklatring eller snowboardkjøring.

6.2.3 Familie

Hvordan jobber du i forhold til familie?

Saksbehandler: *”Jeg jobber litt i to plan. Ser situasjonen litt an. Det kan være uheldige relasjoner innen familien. Derfor kan jeg foretrekke å jobbe alene med ungdommen. Men familien må trekkes inn. Ofte barnevernet som har den kontakten. Første samtalen er med familien. Er det ikke en konflikt fra før blir det konflikt når den unge kommer hit. Det er jo ikke uvanlig at situasjonen er litt alvorligere enn vanlig tenåringsproblematikk”.*

Saksbehandler: *”Familien får tilbud om å møte sammen med den unge første gangen Ellers er det barnevern og ansvarsgrupper som tar den delen”.*

Saksbehandler: *”Jeg sender en innkalling første gangen. Det er sjelden utenlandske foreldre kommer”.*

Familien må trekkes inn som en saksbehandler svarer. Dette dreier seg om en mindreårig gruppe og av den grunn må foreldre innkalles. Svarene kan tale for at det er vanlig at barnevernet er inne i saken fra før. Det blir da naturlig at de fortsetter kontakten med foreldrene.

6.3 Program – Ett nytt virkemiddel

Departementet satser på utvikling av påvirkningsprogrammene i tillegg til de tradisjonelle virkemidlene arbeid, skole, fritid og familie. Målet er å kunne *tilby alle samfunnsstraffedømte et relevant program* (St.meld. nr.27 (1997-1998:61).

Ved en samtale med en forsker på KRUS ¹⁷ fremkom det at ansatte i kriminalomsorgen i realiteten har jobbet med forebyggende tiltak lenge. Men de offentlige dokumenter fokuserer særlig på forebygging nå.

Det vises til erfaringer fra kriminalomsorgen hvor man har stor tro på kognitiv læringsteori ved programmer.

Dette gjelder også internasjonalt .Canada er et foregangsland men også England og Sverige.

Har du erfaring med bruk av program?

Saksbehandler: *”Nei og vet ikke hvordan de unge stiller seg til program.*

Saksbehandler: *”Ikke nå. Har ingen aktuelle nå som kan passe til et program. De må klare å møte opp sammen med de andre. Program kjøres for en gruppe hvilket innebærer at vi må ha flere aktuelle til samme tid. Men har tidligere undervist i et Canadisk program. Et emosjonelt program som går på at den domfelte skal kjenne etter hvor han er følelsesmessig og hvordan han handler utefra det. Er usikker på effekten. Av denne gruppen døde to personer, en greide seg og ellers er det ukjent hvordan det gikk med resten. Vi har vært på studietur til Malmø. Der kjørte de program for alt, også for misbrukte kvinner og seksuelle overgrep. De har gode erfaringer der, eventuelt ved tidsbesparinger”.*

Saksbehandlerne utformer innholdet i samfunnsstraffen sammen med domfelte.

Program er et av tre tiltak straffen kan innholde. Tiltakene skal som tidligere sagt nøye vurderes før de settes inn.

¹⁷ Kriminalomsorgens utdanningssenter, Justisdepartementet.

Den kognitive læringsteori bygger på å styrke evnen til rasjonell tenkning og ved hjelp av påvirkningsprogrammer endre folks atferd for å forhindre tilbakefall til kriminalitet (Samtalegrupper etter ATV-modellen 2002).

Vil en tvangspålagt deltagelse i et program ha samme virkning som en frivillig deltagelse?

Saksbehandleren svarer at de ikke har noen aktuelle for tiden. Det kan bety at det ikke er noen som er motivert for program.

Erfaringen går på at den kriminelle må ønske en forandring, lære seg til andre metoder og å gjøre valg. En positiv innstilling er viktig for å nå målet om å forhindre tilbakefall. Det tas dermed utgangspunkt i den unge som en fritt handlende individ. Frivillighet er kanskje det beste utgangspunkt for å sette i gang en utviklingsprosess hos den unge som styrker selvinnsikt, gir kontroll og styrker evnen til samarbeid med andre (Samtalegrupper etter ATV-modellen 2002).

Den unge må også klare å møte opp til bestemte tider og til å forholde seg til hele gruppen. Hvis han ikke klarer dette, vil det kunne virke ødeleggende for de andre, som ønsker å gjennomføre et program.

I en evaluering av samtalegrupper etter ATV- modellen ¹⁸(Samtalegrupper etter ATV-modellen 2002:77) fremgikk det at frivillighet kontra tvang var et viktig moment for den enkeltes vurdering av gruppen. Skepsisen som var til stede hos de fleste gikk over for de frivillig deltagende. De som derimot ”måtte” gå i gruppen uttalte seg mer negativt om gruppen, ledere og de andre deltagerne.

Det kan virke som om man må være godt motivert samt villig eller i stand til å delta med seg selv for at en slik gruppe skal ha effekt. På den måten kan gruppen ha som eneste virkning at de tvungne gjør det vanskelig for de motiverte å få noe ut av gruppen.¹⁹

Er målet om program til alle samfunnsstraffedømte i overensstemmelse med et eventuelt underliggende mål om ”mer forebygging for hver investerte krone”? Hvis program viser seg å ha god effekt vil det som saksbehandleren var inne på, kunne være tidsbesparende ved at en hel gruppe gis et innhold til samme tid.

¹⁸ (Alternativ Til Vold)

¹⁹ Jeg kommer ikke inn på hvorvidt dette resonnement er overførbart til idømte promilleprogram. Oppgaven dreier seg om aldersgruppen 15-18 år, dermed faller denne problemstilling ut.

Kontorsjefen opplyser at det skal satses på tre programmer i tillegg til promilleprogram.

- Brottsbrytet, som er basert på kognitiv læringsteori. Gjennomført to ganger.
- Mitt Valg, er rettet mot rusmisbruk for Friomsorgens klienter. Gjennomført en gang.
- ATV, alternativ til vold er en samtalegruppe. Ikke gjennomført tidligere.

6.4 Foreligger det en konflikt mellom kontrollerende og støttende oppgaver

Friomsorgens oppgaver er som tidligere sagt (jf 5.2) å *utføre en samfunnsbeskyttende straffegjennomføring og å forebygge tilbakefall ved å ta utgangspunkt i den unges individuelle forutsetninger* ved å bygge på tiltak som er til rådighet.

Legger loven opp til oppgaver med et visst spenningsforhold, en konflikt mellom forskjellige hensyn? Straffegjennomføring – tilrettelegging for lovlydighet.

Formålet med straffen som et overordnet hensyn, setter begrensninger for Friomsorgens behandling av den enkelte.²⁰ I utgangspunktet legges det opp til stor grad av fleksibilitet når det gjelder behandlingen av den domfelte. Men Friomsorgen må alltid vurdere sine rehabiliterende tiltak i forhold til hensynet til allmennhetens rettsfølelse og hva som til enhver tid er samfunnsmessig forsvarlig (§3). I den betydning at det hele tiden må avveies i forhold til risiko for tilbakefall til kriminelle handlinger.

På denne måten gis oppgavens kontrollerende funksjon en forrang.

Jeg ønsket å høre med saksbehandlerne om hvordan de opplevde denne problemstillingen og stilte følgende spørsmål.

Hvordan opplever du din oppgave i forhold til målene om straffegjennomføring og om å motvirke nye straffbare handlinger?

En saksbehandler mener at det å få til en ”god relasjon tar lengre tid når du både skal være en hjelper og en kontrollinstans. Likevel går det an så lenge du bare er tydelig, konsekvent og forutsigbar. Jeg jobbet tidligere i 10 år med ungdommer på tvang. Det blir noe av den samme situasjon her. Det går å få et godt forhold til ungdommene selv om du jobber med kontroll. De vet hvor de har deg og de kjenner premissene slik at du

²⁰ (Ot.prp.nr.5 (2000-2001:149))

ikke trenger å stå der med hevet pekefinger. Det kan også være en fordel med kontroll siden alternativet til den nye reaksjonen er fengsel. Jeg har litt mer problem med ungdom som har en betinget dom med tilsyn fordi det nå har blitt klart at for dem er alternativet ikke fengsel. Det er mer tydelig nå at det kommer en reaksjon.”

Denne saksbehandler vektlegger kontrollen som et virkemiddel for å sette grenser.

Hauge (1996:353,354) skriver om grensesetting i form av realitetsterapi som går ut på at lovbrysteren må lære å overholde samfunnets normer og i stedet dekke sine behov på en ansvarlig og realistisk måte. Det blir etter denne teori viktigere å få i stand et nytt handlingsmønster enn å få brukeren overbevist om at det er riktig. Det kan tas i bruk en kontrakt som kan virke motiverende og klargjørende om hva som gjelder og hvilke sanksjoner som følger ved brudd. Til sammenligning bruker kriminalomsorgen gjennomføringsplanen som en slags kontrakt.

En annen teori er konsekvenspedagogikken som bygger på mange av de samme tanker. Lovbrysteren må innse at han må etterleve de vilkår som er satt. Ved avvik må de bli gjort ansvarlige for sine handlinger, hvilket kan resultere i fengsel.

Saksbehandlerens gode erfaring med å være tydelig og klar samtidig med at lovbrysteren kjenner premissene og dermed grensene støtter etter min mening denne teori som et virkemiddel for å endre et handlingsmønster. I handlingsplanen mot barn og ungdomskriminalitet legges det vekt på å sette grenser for den unge ved å reagere raskt.

”Det er viktig for den enkelte å forstå at samfunnet ikke tolererer kriminalitet, for at andre barn og unge ikke skal se opp til dem som bryter loven, og for å få dem bort fra en kriminell løpebane” (Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet:9).

Det legges vekt på at kriminalitet skal straffes og at de unge skal hjelpes inn på et nytt spor.

Saksbehandleren legger også vekt på forutsigbarheten ved samfunnsstraffens klare regler om rapportering ved brudd på vilkår. Og det foretas en sammenligning med reglene for betinget dom med tilsyn der vilkårene om ”gjentatt” og ”alvorlig” brudd skal være oppfylt. Erfaring viser at dette ikke ble gjort.

Med den nye samfunnsstraffen er grensene klare. Ved brudd på vilkårene skal det innkalles til innskjærpingssamtale. Ved flere brudd kan det bli fengsel. Dette er etter

min mening en sterk motivasjonsfaktor for den unge til å følge opp avtaler hos Friomsorgen.

Forutsigbarheten om hvor grensene går støttes av Hauge (1996:354). ” En rapportering av et brudd markerer klart for klienten at det sees alvorlig på situasjonen. Det er viktig at reaksjoner er forutsigbare og at klienten på forhånd er klar over konsekvensen av brudd”.

En annen saksbehandler støtter grensesettingen ved å si: *”Av og til kan det være en konflikt med å ha kontroll. Men stort sett tenker jeg, og spesielt når det gjelder unge mennesker, så trenger de noen rammer å forholde seg til. Tror også at det kan være fint. Men regelverket er sånn at vi må melde brudd selv om vi kunne trengt å gå noen runder til. Vi kunne trengt mer tid, men da må vi melde fra, og da kan det komme en reaksjon om fengsel. Det er konfliktfullt. Men det er greit å ha litt kontroll, men det må være en balanse mellom hjelp og kontroll. Man kan si dette må du faktisk gjøre hvis ikke skjer det verre ting med deg. Og det kan være en veldig hjelp til å stramme opp. Den unge får dermed klart for seg konsekvensene ved brudd på vilkår slik at han ikke begår nye straffbare handlinger. Folk ser på det som en sjanse til å slippe sitte inne selv, om det i dag faktisk bare er verstinger som settes inn, eller hvis barnevernet er inne at de får sone andre steder”*

Som et resultat av rapporteringsplikten blir det etter min mening et mindre rom for skjønnsutøvelse i det sosiale arbeidet for saksbehandleren. Her kommer konflikten konkret til uttrykk ved at straffegjennomføringen går foran de individuelle hensyn. Det kan se ut som om det er her konflikten ligger for saksbehandleren. På den annen side kommer likhetsprinsippet sterkere til uttrykk ved at alle brudd skal rapporteres. Rapportering skjer til det regionale nivå, og det avgjøres der om ubetinget fengsel skal iverksettes.

Vil kontrollen gå på bekostning av muligheten til å oppnå tillit og åpenhet til lovbyteren?

Selv om kontrollopgaven skulle resultere i en rapport på brudd opplever denne saksbehandleren å få tillit og åpenhet fra de unge. *”Jeg er forbauset over at de er så åpne om ting som kan resultere i rapporteringsplikt, for eksempel om at de er i ferd med*

å sprekke eller treffer gjengen igjen. Men det er nok en forskjell der mellom de unge og de som har gått noen runder. Jeg bruker lengre tid på å forklare konsekvensene for førstegangsdømte. Vi er en straffegjennomføringsinstans”.

En saksbehandler mener: ”Vi har et tidspress når det gjelder samfunnsstraffen i dag. Vi teller timene og det gjelder å sette i gang tiltak. Det er kortere gjennomføringstid og all kontakt teller med i det totale antall i samfunnsstraffen. Det jeg syntes var bra i gamle dager var at man brukte lang tid på kartlegging og lang tid på å sette i gang tiltak. Det er litt tidlig å si om det er bra eller dårlig. Faren er at de mest belastede ungdommene ikke klarer å gjennomføre samfunnsstraff. Jeg er ikke så sikker på at de klarer det. Når vi hadde betinget dom med tilsyn, klarte de å følge opp en gang i uken eller hver fjortende dag. For ungdommene sin del er jeg ikke så glad i den nye loven. Det plager meg som saksbehandler at ungdommene ikke er nevnt i St.meld.nr27. Det er flere hensyn å ta til ungdommer som er i en strafferettslig prøvesituasjon enn i forhold til voksne. Dessuten er det rart at en så vidt spesiell gruppe ikke er nevnt i en egen St.meld. som omfatter både fengsel og kriminalomsorgen.”

Denne saksbehandler gir uttrykk for en bekymring overfor samfunnsstraffens innhold. Gjennomføringstiden har i den nye straffen blitt kortere²¹ og det gis mindre rom for kartlegging. Dermed øker risikoen for at individuelle hensyn og behov ikke blir vektlagt i tilstrekkelig grad. Som en følge av det kan lett tiltak uten virkning blir satt i verk. Tiltakene må nøye vurderes før de settes inn. Det følger av offentlige føringer.

Alle etterfølgende tiltak har ikke effekt som tiltenkt og det er ikke tilstrekkelig med god hensikt. Av den grunn må alle innsatser vurderes ut fra hva som har positiv effekt (Justisdepartementets Del av handlingsplan:3)

Samfunnsstraffen blir av saksbehandleren betraktet som en straffeskjærpelse i forhold til betinget dom med tilsyn. Dette kommer frem ved at saksbehandleren er usikker på om enkelte av de unge vil ha større problemer med å gjennomføre samfunnsstraffen enn en tilsynsdom. En av grunnene til det kan være rapporteringsplikten ved brudd på vilkår. Rapporteringsplikten vil dermed kunne resultere i flere innsettelse i fengsel.

²¹ Gjennomføringstiden for samfunnsstraff er inntil et år.

6.4.1 Konklusjon

Saksbehandlerne ser sin funksjon som straffegjennomføringsinstans. Dermed blir de ansvarlige for lovlydigheten og for rapport av brudd. To fremhever viktigheten av å sette grenser for den unge ved å være forutsigbare og tydelige slik at den unge er klar over eventuelle sanksjoner. En av saksbehandlerne mener at det går an å få et godt forhold selv om du er en kontrollinstans. En annen mener i tillegg at det kan være en fordel med kontroll ved at brudd må rapporteres. På den måten skjønner lovbryteren alvoret. To saksbehandlere uttrykker eksplisitt at de kunne trengt mer tid. En uttrykker spesielt bekymring for at tidspresset skal gå på bekostning av innholdet i den nye straffen. Konklusjonen blir at kontroll kontra støttende oppgaver ikke oppleves som noen større konflikt.

6.5 Forvaltningssamarbeid

6.5.1 Formål med tverretatlig samarbeid

Ved barn og ungdomskriminalitet blir samfunnets hovedoppgave å forhindre en uheldig utvikling gjennom å endre den unges livssituasjon for å unngå fremtidig kriminalitet. For aldersgruppen 15-18 år har i tillegg til strafferettsapparatet også andre etater ansvar for tiltak som skal settes i verk (Rapport om tiltak til barne og ungdomskriminalitet:74).

6.5.2 Plikt til tverretatlig samarbeid

Frimsorgen er en av flere etater med ansvar for å forhindre tilbakefall til kriminalitet. I følge straffegjennomføringsloven § 4 skal kriminalomsorgen samarbeide med andre instanser for å ivareta domfeltes rettigheter. Det fremgår av ordlyden at det er en plikt for Frimsorgen jf ”skal”. Det fremgår dessuten klart i Ot.prp.nr. 5 (2000-2005:150) at det gjelder samarbeid på flere plan. Dels generelt på sentralt og lokalt nivå i forbindelse med planleggings og budsjettprosesser. Dels *plikt til å formidle den enkelte domfeltes*

behov overfor etater som sosialkontor, helsetjenesten, skoleverket mv. tjenester.²² Det er tatt inn tilsvarende bestemmelser i sosialtjenesteloven, barnevernloven og politiloven. I handlingsplanen mot barne- og ungdomskriminalitet (1999-2000:15) fokuseres det på *samordning og samarbeid* mellom forvaltningsnivåene (statlig, kommune og fylke) og på de enkelte nivåene. For Friomsorgen kan det i tillegg særlig være aktuelt med et samarbeid med fritidsetat, arbeidsmarkedsetat, politi, påtalemyndighet og konfliktråd for å utføre pålagte oppgaver.

6.5.3 Friomsorgens erfaringer

For å sammenligne den offentlige målsetting med saksbehandlerens erfaring ble følgende spørsmål stilt:

Hvilken erfaring har du med forvaltningssamarbeid?

Saksbehandler ”Det skulle vært mye mer forpliktende for de andre etatene. Som det er nå blir det opp til hvert enkelt barnevernkontor å bestemme. Det burde være nedfelt i lovverket at det var mer forpliktende og at de var pålagt å samarbeide med oss. Vi er avhengige av samarbeide. Det er det samme med skolen, skulle vært mer samarbeide der. Barnevernet holder hardt på sin taushetsplikt. Det samme gjør sosialkontoret og aetat. Men det går ikke bare på taushetsplikten men på manglende ressurser og. Det burde vært noen på hvert sosialkontor som tok seg av våre klienter i forbindelse med samordningen og som hadde ansvar for å sette i gang. Mange sitter nå med forebygging på hver sin tue, vi her, barnevernet og politiet. Samarbeidet med politiet når det gjelder ungdom er ikke stort. Jeg prøvde å få politiet til å følge opp en prøveløslatt. Det var en klient som hadde flyttet i egen leilighet. Leiligheten ble raskt en magnet for andre ikke ønskede personer. Men jeg fikk ikke politiets forebyggende enhet til å stikke innom for å se hvordan det gikk med vedkommende”.

²²Lov om sosiale tjenester av 13 desember nr. 81 199 §3-2, Lov om barneverntjenester 17 juli 1992 nr.100 § 3-2 og i Lov om politiet 4 august 1995 nr. 53 § 2 .

Saksbehandler: ”Min vanligste samarbeidskontakt er skolen, psykiatrien og barnevernet. Det er litt forskjellig om ansvarsgrupper er opprettet, men jeg tar kontakt. Sosialkontoret vet ikke alltid når vi får dommen så de vet ikke når vi er inne i saken”.

Saksbehandler: ”Barnevernet er min vanligste samarbeidspartner. Jeg er den som kontakter . Har samarbeidsansvar. Jeg sitter i ansvarsgruppe i alle mine saker. Når vi kommer inn i bildet har barnevernet store forventninger til hva vi kan gjøre. De har kanskje hatt klienten i mange år eventuelt med tidlig omsorgsovertakelse og kommer ikke videre. Her har vi mye alvorligere saker og også eldre tyngre klienter til sammenligning. Det forventes da at vi skal få gode relasjoner også med denne yngre gruppen. Det kan være en fordel at vi ikke har penger å tildele her. Men det er likevel ikke sikkert at det er barnevernet som skal være der frem til de er 23 år”.

Opplever du å ha blitt en mindre attraktiv samarbeidspartner etter innføring av den nye loven?

Saksbehandler: ”Litt, av PUT (psykiatrisk ungdomsteam). De vil ikke ha noen på tvang. Vil ikke ha del av dom. Vi har på den annen side ikke penger til å gå ut og kjøpe tjenester. Kunne kanskje ønske at vi hadde det”.

Saksbehandler: ”Ja og nei. Noen vil se viktigheten med at vi må rapportere brudd for de vil si, da må han komme her. Noen dører lukker seg på grunn av yrkesetikken. Men de er jo unge og dermed er det behov for større kontroll. De bestemmer ikke helt over seg selv siden de er så unge. Dermed gis det flere muligheter i forhold til denne gruppen.

De unge har krav på oppfølging fra de etater som er best egnet for oppgaven. Et tverrfaglig samarbeide er med på å rydde unna uklare ansvarsforhold og er et forum for nødvendig informasjon om den unge. Selvfølgelig med det siktemål for øyet at den unge sikres oppfølging i forhold til å endre et uheldig handlingsmønster.

Saksbehandlerne har samarbeidsplikt og tar kontakt med særlig barnevern eller sosialkontor. Det viser seg mest praktisk siden de andre etater ikke har kjennskap til når Friomsorgen får dommen. Dessuten viser det seg at de har noe forskjellig erfaring med å sitte i ansvarsgrupper. Det kan ha sammenheng med hvor mange unge de til vanlig har å jobbe med. I tillegg kan det tenkes en forskjellig praksis for de enkelte sosialkontor.

En saksbehandler etterlyser et mer forpliktende samarbeid for barnevern og skole i forhold til Friomsorgen. Om behovet for ny lovgivning for tverretattlig samarbeid for å forebygge og reagere mot kriminalitet ble uttalt:

”Arbeidsgruppen mener at den typen samarbeid man vil oppnå kan gjennomføres innenfor den lovgivning som finnes i dag, men at det er nødvendig å strukturere samarbeidet mellom ulike offentlige etater bedre for å nå målsettingene”(Rapport om tiltak mot barne-og ungdomskriminalitet:75).Jf målsettingene i 6.5.1 og hjemmel for samarbeidsplikt i 6.5.2.

Barnevernet har en samarbeidsplikt med andre sektorer når det kan bidra til å løse oppgaver den er pålagt etter barnevernloven jf §3-2 sammenlignet med §4-24. Etter ordlyden i § 1-1 skal barn og unge få hjelp dersom de lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling. Kriminalitet må etter min mening kunne omfattes av å ”skade” en ungdoms ”utvikling” og dermed omfattes av § 1-1 og gi plikt til samarbeide.

Saksbehandleren etterlyser også at sosialkontoret har en ansvarlig person for Friomsorgens klienter med ansvar for å sette i gang samarbeidet.

Den samme arbeidsgruppen som vist til oven foreslår opprettelse av en lokal tverretattlig samarbeidsgruppe for personer under 18 år som har begått lovbrudd.²³. Politi, barnevern, skole, sosialetat, kriminalomsorg og andre kan inngå i gruppen på fast basis. Ansvar for gruppen foreslås legges til politi eller kommunen. Forslaget innebærer ingen endringer i myndighetsområde eller arbeidsoppgaver for etatene. Derimot legges det vekt på at ved mer strukturert samarbeid skal hver enkelt sak sikres en behandling. (Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet:76,79). Forslaget ville på den måten imøtekomme saksbehandlerens behov for koordinering og kunne være en naturlig samarbeidsgruppe for Friomsorgens saksbehandlere.

En saksbehandler har erfaring med at kontrollen som må utøves i form av rapport av brudd kan oppleves som en fordel for andre etater. Som tidligere nevnt (jf.5.2.1.1) er det Friomsorgen som utformer innholdet i samfunnsstraffen innenfor de rammer retten har satt. Utøver de vilkår som er satt av retten kan saksbehandlerne sette vilkår om for

²³ Forslaget er inspirert av SLT modellen(Samarbeide om lokale kriminalitetsforebyggende tiltak). En eksisterende samarbeidsform utviklet av Justisdepartementet og KRÅD..

eksempel rusfrihet. En trussel om ubetinget fengsel kan brukes som et middel til å få lovbrysteren til å følge opp avtaler for eksempel om behandling, hvis rusfri er et vilkår.

Andre samarbeidspartnere kan oppleve problemer av yrkesetiske hensyn hvis de må informere Friomsorgen om at den unge har møtt ruset. Særlig blir det aktuelt innenfor psykiatrien eller rusinstitusjoner hvor de baserer seg på samtykke og frivillighet. Her oppstår en konflikt i forhold til Friomsorgens oppgaver.

Saksbehandlerens kontakt kan i mange tilfeller være en positiv erfaring for den unge. Etter langvarig kontakt med barnevernet kan det tenkes at begge parter har behov for at en ny relasjon kobles inn. Friomsorgens saksbehandler vil derigjennom kunne møte den unge uten påvirkning av forhistorien.

Hvilke lovbrudd begår aldersgruppen 15-18 år og er det særlig noen lovbrudd som skiller seg ut for samarbeid?

Det fremgikk som en tilleggsinformasjon ved intervjuene at det er særlig rus, vold og vinnings lovbrudd de unge begår.

I en rapport fra BRÅ²⁴ i Sverige beskrives de strategiske lovbrudd som forutsetter en fortsatt karriere. Formålet var å identifisere debutlovbrudd som indikerer en høy risiko for fortsatt kriminalitet og hvilke lovbrudd som indikerer en lav risiko. Det er særlig tre strategiske lovbrudd. Den høyeste risiko har bilbrukstyveri. 27% av de som dømmes første gangen for bilbrukstyveri vil senere stå for 50% av den totale kriminaliteten. For ran og tyveri er det henholdsvis 19% og 16%.

For ungdommer som dømmes for naskeri er risikoen 4% for å få en kriminell karriere. Dersom den dømte var mellom 15 og 17 år ved første domfellelse øker risikoen ytterligere. Ettersom det er store likheter mellom samfunnsforhold i Sverige og Norge og også mellom rettssystemene kan erfaringene overføres til norske forhold.

Undersøkelsen indikerer hvilke saker det er særlig viktig for saksbehandlerne i Friomsorgen å samarbeide rundt for å tilrettelegge for lovlydigheten (Rapport om tiltak for barn og ungdomskriminalitet:77,78).

²⁴ Brottsforebyggende Rådet Rapport 2000:3. Gjelder en undersøkelse basert på årskullene 1960,1965,1970 og 1975. Omfatter samtlige domfellelser, vedtatte forelegg og påtaleunntatelser som er registrert på dem i årene 1975-1997.

Hvordan foregår et samarbeid rundt rusmisbruk hos den unge?

Frimsorgens oppgaver i forhold til rusproblem er å kontrollere domfelte, hvis rusfrihet er satt som vilkår i dommen og å motivere til behandling.

Kontorsjefen mente at saksbehandlerne ikke alltid kan henvise direkte til rusinstitusjoner for å hjelpe klientene med sitt problem. De må da gå veien om lege eller sosialkontor for å henvise. Han mener videre at:

”det fremgår i rusmeldingen at rusinstitusjonene er pålagt å samarbeide med Frimsorgen”.

Flere saksbehandlere mener at enkelte behandlingsspersoner og institusjoner betrakter Frimsorgen som lite attraktiv å samarbeide med. De ønsker ikke frivilligheten satt ut av spill. Konsekvensen blir at det ikke rapporteres om klienten har møtt ruset til avtalen med behandleren. På den måten vanskeliggjøres Frimsorgens pålagte kontrolloppgave.

Regjeringen har i Ot.prp.nr. 54(2003) Rusreform 11, fremmet forslag om at kommunene får ansvar for den sosiale og daglige oppfølgingen av rusmisbrukere. Staten skal ha ansvar for den tunge medisinske behandlingen. Fylkeskommunen skal ikke lenger ha ansvar for rusmiddelomsorgen.

Ofte har rusmisbrukere behov for hjelp fra mange etater, sektorer og forvaltningsnivåer. Sosialministeren uttaler²⁵ at forslaget er et resultat av at instansene ikke klarer å samarbeide godt nok. Forslaget går ut på at misbrukeren har rett til å få en spesielt utarbeidet plan hvor alle instanser må samarbeide.

6.5.4 Utgjør taushetsplikten en begrensning for det tverrfaglige samarbeid

Vil en usikkerhet om hva taushetsplikten omfatter, kunne resultere i at det ikke gis informasjon mellom etatene om unge lovbrøyttere? Vil dermed aktuelle reaksjoner og tiltak forhindres settes i verk? For å belyse denne problemstilling må vi først se på hvilke hensyn som ligger bak taushetsplikten.

²⁵ Intervju gjengitt i Aftenposten 4 april 2003.

Det finnes både forvaltningsrettslige regler om privates personopplysninger og regler om yrkesmessig taushetsplikt. De er begrunnet i personvern hensyn og hensyn til den personlige integritet. De skal bidra til privates tillit til det offentlige og til ulike yrkesgrupper. (Rapport om tiltak mot barne- og ungdomskriminalitet: 88).

Med hvilken hjemmel og av hvilket omfang har Friomsorgen taushetsplikt?

Lov av 10 februar 1967 Om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) regulerer taushetsplikten til saksbehandlerne. Det følger dessuten av straffegjennomføringsloven § 7. Forvaltningsloven § 13 bestemmer at taushetsplikten omfatter informasjon saksbehandlerne får kjennskap til i "forbindelse med tjenesten eller arbeidet" om personlige forhold.

Som personlige forhold regnes ikke, fødested, fødselsdato, personnummer, statsborgerforhold, sivilstand, yrke, bopel og arbeidssted med mindre slike opplysninger røper et klientforhold.

Unntakene fra hovedregelen i § 13 følger av § 13 a til e. Taushetsplikten kan begrenses (opplysningsrett) når opplysninger er nødvendige å gi for å fremme avgiverorganets oppgaver (§ 13 b nr. 5). Friomsorgen har en opplysningsrett når det er nødvendig for å gjennomføre de pålagte oppgaver, straffegjennomføring og forebygge tilbakefall. Opplysningene kan dermed gis tjenestemenn i andre etater som deltar i saksbehandlingen (Rapport om tiltak mot barn og ungdomskriminalitet: 89).

Dessuten kan opplysninger gis for å oppnå det formål de er gitt eller innhentet for uten krav om at kommunikasjonen skal være særlig nødvendig eller påkrevd jf. § 13 b nr. 2. Tanken bak er at det bør være forholdsvis vid adgang til utveksling av opplysninger mellom tjenestemenn og andre som arbeider med saken jf. Ot.prp.nr.3(1976-77:29). Det er viktig at dette unntaket er kjent og benyttes. Førstestatsadvokat Tor-Geir Myhrer fikk i oppdrag av Justisdepartementet å utrede taushetspliktens rekkevidde i forhold til politiet.

Han skriver i sin utredning: *"Unntaket innebærer at taushetsplikten i liten grad vil representere noen hindring* når politiet som ledd i behandlingen av konkrete saker har behov for å kommunisere med andre etater eller myndigheter. Adgangen til å formidle opplysningene er rent formålsbestemt, og noen krav om at kommunikasjonen skal være

særlig nødvendig eller påkrevd stilles ikke” (Rapport om tiltak mot barn og ungdomskriminalitet:93).

Etter min mening må denne tolkning av regelen også kunne ha gyldighet for andre etater som omfattes av forvaltningsloven.

Et samtykke fra den domfelte kan uansett løse saksbehandleren fra eventuell taushetsplikt. Begrunnelsen er at den som har krav på hemmelighold av opplysninger også kan gi sitt samtykke til at ellers taushetsbelagte opplysninger gjøres kjent for andre.

Saksbehandlerne har opplysningsplikt til barnevernet jf. barnevernloven § 6-4 sammenlignet med § 4-24 .Dermed plikter saksbehandlerne å gi opplysning ved omsorgssvikt, mishandling, rusmisbruk og alvorlig eller gjentatt kriminalitet uansett taushetsplikt.

Jeg stilte spørsmål om hvordan taushetsplikten erfares.

Opplever du taushetsplikten som en hindring for det tverrfaglige samarbeid?

Saksbehandler: *”Nei jeg skaffer samtykke”*

Saksbehandler: *”Det er veldig forskjellig hva de sier på sosialkontoret. Noen sier jeg har taushetsplikt og du har taushetsplikt dermed kan vi snakke sammen. Andre sier nei dette må du ha skriftlig melding fra klienten for å få lov til å ta opp”.*

Saksbehandler: *”Nei, men kan vel være noen som gjemmer seg bak den ved dårlig arbeide”.*

Saksbehandler: *”Hvis den unge ikke ønsker at skolen skal blandes inn og barnevernet ikke har vært inne tidligere hindres jeg av taushetsplikten. Noen har en god kontakt med en rådgiver på skolen og da blir det naturlig å dra i samme retning. Men hvis den unge ikke ønsker det er det begrenset hva vi kan gjøre. Kommer i konflikt både med taushetsplikten og klientens ønske. Kan ikke løpe til skolen hvis han ikke ønsker det”.*

Saksbehandler: *”Når det gjelder unges rusproblemer tar jeg kontakt med barnevernet, kan dreie seg om omsorgssvikt. Jeg sier jeg har god tid og kan bli kjent med den det gjelder. Men nå har Justisdepartementet sagt at vi ikke skal bruke så lang tid på*

kartlegging. Jeg er en sånn person som bruker lang tid på å bli kjent med folk. Når du skal sette i gang tiltak er det viktig at det er riktig tiltak. Det holder ikke at det ser bra ut på papiret. Hender at jeg sender en bekymringsmelding til barnevernet”.

Saksbehandlerne tar opp spørsmålet om samtykke som grunnlag for samarbeidet.

Samtykke fra den domfelte er et grunnlag som fritar saksbehandleren for taushetsplikt uansett hva loven sier. Barne- og familiedepartementet og Sosial- og helsedepartementet har ved rundskriv oppfordret sine underliggende etater å bruke samtykke som grunnlag for samarbeide. Spørsmålet er hvor hensiktsmessig dette er når den unge har begått kriminelle handlinger? På den annen side vil et samtykke sikre tillitsforholdet til saksbehandlerne.

Hvilken form samtykket skal ha finnes det ikke regler for. Sett ut fra krav om forsvarlig saksbehandling tilsier dette et skriftlig samtykke.

Det bør dessuten fremgå hvem som samtykker, for hvilke opplysninger og til hvilket formål samtykket er gitt. For at samtykket skal være gyldig er det krav til at omstendighetene rundt avgivelsen sikrer frivillighet, moden overveielse og oversikt over konsekvensene(Rapport om tiltak mot barn og ungdomskriminalitet:92).

Saksbehandlerne opplever taushetsplikten som en begrensning. Spørsmålet er om ikke unntakene i §13b nr.2 og 5 jf.(s.45) kan gjøres gjeldende, slik at Friomsorgen kan ta kontakt med skolen dersom formålet er å fremme avgiverorganets oppgave ved å tilrettelegge for at den unge kan få slutføre sin skolegang. Hvis saksbehandleren kontakter skolen uten samtykke fra den unge kan det i midlertidig gå på bekostning av tillitsforholdet mellom den unge og saksbehandleren.

Skolen omfattes av de samme reglene i forhold til taushetsplikten som Friomsorgen.²⁶En saksbehandler sender bekymringsmelding hvis det er mistanke om omsorgssvikt eller den unge har rusproblemer. Det er i overensstemmelse med opplysningsplikten i barnevernloven §6-4.

Har barnevern og sosialkontor en begrenset opplysningsrett i forhold til Friomsorgen og andre etater?

²⁶ Jf. Opplæringsloven §15-1,begrensninger i §15-4.

Barnevernloven § 6-7 tredje ledd og sosialtjenesteloven § 8-8 gir ikke noen generell adgang til å gi andre forvaltningsorganer opplysninger . Det kan gis hvis det er nødvendig for å fremme etatenes oppgaver eller forebygge vesentlig fare for liv eller alvorlig skade for noens helse. Her må opplysningen vurderes utefra nødvendighetskravet og innebærer en skjerpet taushetsplikt. Det tyngende hensyn bak regelen er at klienten skal kunne ha et tillitsforhold til hjelpeapparatet.

På den annen side kan det være nødvendig også for barnevernets oppgaver at den unge gjør opp sitt forhold med strafferettsapparatet herunder Friomsorgen. Det kan også være nødvendig av hensyn til den unge at barnevern og sosialkontor gir opplysninger om den unge som har betydning for å forebygge tilbakefall herved også uten samtykke.²⁷

6.5.5 Konklusjon

Lovreglene om taushetsplikt ser dermed ikke ut å utgjøre noen vesentlig hindring for samarbeid mellom etatene. Men usikkerhet rundt tolkningen kan skape problemer og dermed forhindre at reaksjoner og tiltak settes i verk. Dette kan også føre til en urettferdig oppfatning av at for eksempel saksbehandlerne i barnevernet gjemmer seg bak reglene. På den annen side gir usikkerheten en mulighet til å slippe å stilles til svars for ”dårlig arbeide”. Usikkerhet rundt tolkningen ble foreslått løst ved samarbeide rundt rundskriv fra de forskjellige departementer.²⁸

6.6 Foreligger det stempling eller stigmatisering

Stemplingsteorien har sitt utgangspunkt i at kriminalitet ikke er en egenskap ved selve atferden, men noe som blir tillagt atferden av andre. Atferden defineres som avvikende og en person stemples som avviker (Hauge 1990:100). Det blir på den måten omgivelsenes reaksjon som gjør en person til avviker(Ericsson 1985:88). Det finnes mange undersøkelser som påviser de negative sanksjonene som en lovbryster blir utsatt

²⁷ Jf. kap. 6.4 (grensesetting).

²⁸ Rapport om tiltak mot barn og ungdomskriminalitet :98

for ved forsøk på å etablere seg med jobb, hus og hvor utsatte de er for å bli mistenkt for nye forbrytelser (Hauge 1990:103). Å bli utpekt som kriminell kan etter hvert føre til en endring av selvbildet. Fordi andre ser på deg som kriminell vil du kunne begynne å se på deg selv på samme måte (Hauge 1990:100). Det skjer en stigmatisering.

Den menneskelige atferd kan på den måten sees som bestemt av hvordan lovbyteren ser på seg selv, på samfunnet vedkommende lever i og hvilken posisjon han eller hun har i dette samfunn (Hauge 1990). Den sosiale stemplingen er en av de viktigste mekanismene som opprettholder avvikende atferd. Den som blir stemplet blir fratatt alternativene og skyves inn i avvikerrollen gjennom omgivelsenes reaksjoner og utvikler selv en avvikeridentitet (Ericsson 1985:89).

Hauge(1990) mener at det er mer problematisk å belyse hvorfor og hvordan dette skulle føre til ytterligere lovbrudd og til at lovbyteren begynner å definere seg selv som lovbytere. Skulle de ikke heller prøve å unngå de negative sanksjonene og opprette et normalt liv uten kriminalitet?

Det å skulle bli godtatt på den annen side vil kunne utsette lovbyteren for avvisning, mistenksomhet og en opplevelse av å mislykkes. Av den grunn vil de søke seg til avvikermiljøer hvor de blir godtatt. Selv om de ikke ønsker tilknytning til avvikergrupper kan den aksepterende holdning de møter der gjøre at de velger denne tilhørighet.

Å velge avvikerrollen kan også gi belønninger ved at lovbyteren slipper en nederlagsfølelse og risikoen ved å bli utsatt for negative sanksjoner når man prøver å bli godtatt. Hvis den unge godtar avvikerrollen kan det føre til at man slipper skyldfølelsen for å ikke leve som normal.

For å belyse dette felt stilte jeg to spørsmål. Det første spørsmål tar utgangspunkt i omverdenens reaksjon på den unge. Spørsmål nummer to tar utgangspunkt i den unges eget syn på seg selv.

Hvordan blir klienten møtt av andre instanser?

Saksbehandler: *”Det er vel ikke i alle situasjoner det lønner seg å være 100% ærlig. Noen ganger kan det være like greit å starte med blanke ark. Noen av de tillagte*

egenskapene har de jo. Noen oppfatter de unge negativt. Man må skille mellom de profesjonelle og andre. De profesjonelle har ikke lov å stemple de som andre kanskje gjør.

Problemet er at de har lyst til å starte på nytt og da mener jeg ikke sånn lyst "nå må jeg skjerpe meg". Det er stigmatiserende å ha rusproblemer. Det er stigmatiserende å ikke ha skole. Jeg mener ærlig at det er feil av sosialarbeidere å mene at skole ikke er viktig. De unge blir fattige på opplevelser, bare en sånn sak som å gå tur i skogen. På mange måter er de utstøtt i nærmiljøet. Det er ingen naboer som har lyst at barna skal være sammen med han, som har slått ned to personer i helgen. Så blir de utstøtt. Dessuten opplever de å utstøtes fra organisasjonslivet. Så blir de marginalisert. Det spørs om de er marginalisert eller stemplet, det er vanskelig å svare på. Tror det varierer veldig fra sak til sak om man er stemplet som kriminell og om man ser på seg selv som kriminell. Jeg opplever ungdommer som sier: "Jeg ønsker de kan forandre syn på meg. Er jo egentlig ikke sånn". De ser ikke på seg selv som kriminelle men vet at de har begått kriminelle handlinger som gjør at andre definerer og tillegger de egenskaper som kriminelle. Dette ønsker de å snu men så tenker de, det er ikke rart at moren sviker meg sånn som jeg holder på.

Stigmatiseringen har kanskje startet allerede tidlig. Den unge har kanskje vokst opp hos alkoholiserende foreldre i fattigdom. Ikke alle men mange. Tross det, har de ganske godt selvbilde. "Hadde jeg bare tatt en ansiktsoperasjon skulle det gått så bra. Da var det ingen som ville kjenne meg igjen". Betyr vel at de har tro på seg selv".

Saksbehandler: Jeg har et eksempel på en som søkte penger her om å få begynne med en aktivitet. Han fikk det og jeg betalte. Når organisasjonen såg hvor pengene kom fra ble de sure og ringte. Jeg kontakter de enkelte bydeler der jeg vet hvem som er ledere og profesjonelle til å ta imot den unge. Det er ikke alle sosionomer, barnevernsdagleger eller lærere som er det. Jeg har brent meg et par ganger".

Saksbehandler: "Sosialkontoret er presset. Andre instanser stiller veldig opp bortsett rapportering tilbake til oss".

Hvordan påvirkes den unges selvbylde?

Saksbehandler: *”Jeg har hatt unge som ser seg selv som tapere. Noen vil gjerne, skal gjerne men får det ikke til. Mens andre jobber veldig og får det til, men får tilbakefall og far store skritt tilbake. Så har du de som ikke vil men ønsker en kriminell karriere”.*

Saksbehandler: *”Ofte er det nesten en selvstigmatisering. De identifiserer seg kanskje med en gruppe som er kriminell. Da er det veldig viktig for meg å si: Nå er du her, det må være for siste gang og nå må du prøve å snu livet ditt. Det gjelder å ta bort det stigma. De sier det er ikke så farlig, jeg får mat allikevel. Kanskje foreldrene synes at de er håpløse, er jo kriminelle og greier ingenting. Gjelder å ta bort det taperstemplet og få de i vinner situasjoner”.*

En saksbehandler mener at det kan være godt å begynne med blanke ark. Jeg tolker dette som et uttrykk for en risiko for at lovbrøyteren ellers vil kunne bli stemplet og tillagt egenskaper som han kanskje ikke har. Men skal det ikke opplyses hvilken bakgrunn den unge har? En saksbehandler trekker frem et eksempel på hvor det ikke ble opplyst og hvor dette skapte et misnøye. På den ene siden skal ikke lovbrøyteren tillegges egenskaper han ikke har. På den annen side har den unge, som saksbehandleren uttaler, noen av disse egenskapene som man kanskje ønsker å beskytte seg mot.

Også de profesjonelle stempler. Det er stigmatiserende å ha rusproblemer og å ikke ha skole mener saksbehandleren. Den unge kan bli utstøtt ved for eksempel at naboer ikke vil la sine barn være sammen med den domfelte. I følge saksbehandleren ønsker de at omgivelsen kan forandre syn fordi de er egentlig ikke sånn. Denne erfaring støttes av teorien om at hvis du stadig får signaler som minner deg på at du er en avviker, ”en sånn en”, påvirkes du av det (Ericsson 1985:88). Det er omverdenen som speiler en selv.

En saksbehandler mener at de domfelte ser seg selv som tapere og gjerne identifiserer seg med en kriminell gruppe. Betyr det at de har godtatt avvikerrollen og at den medfører belønninger. Saksbehandleren nevner at foreldrene kan ha gitt opp ved at de synes den unge er håpløs, ikke greier noe og er kriminell. Belønningen kan da forklares ved at den unge ser på seg selv med omgivelsenes øyner og slipper unna frustrasjoner og mistro ved å søke tilhørighet i et inkluderende miljø. Dette støtter stemplings og stigmatiseringsteorien.

På den annen side mener en saksbehandler at de domfelte ikke ser på seg selv som kriminelle. Noen mener at en ansiktsoperasjon ville være løsningen. De er på den annen side klar over at handlingen er kriminell og at andre definerer dem som kriminelle.

For andre kan stigmatiseringen ha startet tidlig ved at domfelte har vokst opp hos alkoholiserende foreldre? Spørsmålet er om ungdommen tidlig har blitt påvirket av omgivelsenes signaler, for siden nærmest å oppfylle forventningene.

Er det mulig å snu en stigmatiseringsprosess. En saksbehandler mener at løsningen er å gi den unge vinneropplevelser. Det å få tilgang på sosial erfaring fra andre arenaer enn gjengens, vil ha betydning for evnen til å se seg selv og verdenen fra andre perspektiver (Ericsson 1985:128). Et annet virkemiddel vil kunne være en tilknytning til en organisert fritidsaktivitet som kan gi en følelse av tilhørighet og å være verdt noe (Ericsson :150).

6.6.1 Konklusjon

Det kan ut fra svarene sammenholdt med teorien se ut som om stemplingsprosessen kan være sterkere enn stigmatiseringen. Det er lett å sette merkelapper på personer med avvikende handlinger eller andre avvikende ytre kjennetegn som for eksempel narkomaner. Saksbehandlerne svarer at også personer med en faglig tilnærmingssåte til den unge stempler. Likevel opplever saksbehandlerne at de unge ikke nødvendigvis lar seg påvirkes av omverdenens reaksjoner.

6.7 Nytt det

Et utgangspunkt i tanken om straffens individualpreventive virkning er å *redusere kriminaliteten* jf.3.2.2.2. På 70 tallet var behandlingstanken en begrunnelse for å straffe ved at de unge ble sendt til arbeidsskoler for behandling jf. 4.3. I dag behandler vi lovbrøkerne først etter at de har fått straffen. Hvilken virkning det har er usikkert.

Hva er Friomsorgens erfaring?

Opplever du at ditt arbeide med å forhindre tilbakefall nytter?

Saksbehandler: ”Noen ganger opplever jeg nok det. Men det er noe med at jeg kan motivere og hjelpe så mye jeg vil, men det er den personen som sitter der som må gjøre

resten. Noen har du kanskje for femte gang og det er først da at motivasjonsarbeidet hjelper. Det er mye som spiller inn. Vi må trykke på de knapper som finnes”.

Saksbehandler: ”Vi skulle hatt mer ressurser som vi snakket om i forhold til fritid. Vi er en straffegjennomføringsinstans. Vi er i stedet for fengsel dermed er det begrensninger på en måte. Vi har stram tid og kort gjennomføringstid. Det skulle vært en annen oppfølging i forhold til fritid og en annen instans som hadde ungdomsarbeid eventuelt utekontakt eller sosialkontor. Vet ikke om vi som er en straffegjennomføringsinstans skulle vært den instansen. Men det er en offentlig oppgave å ivareta gode tilbud for ungdom generelt for å motvirke kriminalitet”.

Saksbehandler: ”Det er nedturer iblant. Man vil tro det nytter for i hvert fall førstegangsdomte. Handler om motivering. Det kan være en fordel med ny kontakt hvis den unge er imot barnevernet. Jeg kan være den som tar imot frustrasjoner. Ikke det at jeg er enig med den unge men at jeg tar han på alvor. Jeg hører på ham og han får tømme seg”.

Hvilket mål har man i forhold til virkningen av å forebygge ? Gjelder det en kriminalitetsfri fremtid eller er målet å nedsette aktiviteten?

En saksbehandler mener at det er kanskje først ved femte gang som motivasjonsarbeidet virker .Dette taler for at det skjer en prosess over tid med lovbrysteren. Det tar tid før tiltakene virker. Men det er en virkning hvis domfelte først klarer å unngå begå lovbrudd i tre måneder før ny dom, for deretter å klare seg seks måneder før ny dom. Slik kan det fortsette før det ideelle mål om en kriminalitetsfri tilværelse oppnås. For mange er en demping av kriminelle handlinger kanskje det mest realistiske mål. Det vil i hvert fall kunne være en god virkning for den enkelte.

Det ble iverksatt 694 dommer på samfunnstjeneste i løpet av 2001 for hele landet.71% ble gjennomført uten brudd (Justis og Politidepartementet, Fakta om kriminalomsorgen, 2002). Er 29% brudd et akseptabelt nivå? Saksbehandlerne mener at de domfelte opplever samfunnsstraffen som en stor påkjenning, særlig de narkotikadømte. På den måten kan det være mer behagelig i fengsel, der du får være for deg selv og slipper utsettes for andre miljøer. Samfunnsstraffen fører til at den domfelte må møte andre miljøer i større utstrekning. Særlig førstegangslovbrysteren skal beskyttes fra å komme i fengsel og derved fra stemplingsrisikoen.

Har Friomsorgen en annen måte å møte de unge lovbytere på enn for eksempel barnevernet? En saksbehandler legger i hvert fall vekt på den unges behov av en ny kontakt når vedkommende har kommet på kant med barnevernet. Har det faktisk en betydning, at Friomsorgens saksbehandlere også har tilsyn med ”tyngre lovbytere”. For barnevernet vil den unge kanskje være den ”tyngste klienten”. Dette kan påvirke behandlerne i måten å se løsninger på.

6.7.1 Oppsummering

Når det gjelder spørsmålet om det nytter med forebygging av tilbakefall, må man kanskje ha individuelle mål. For noen vil en nedsettelse av aktiviteten være et godt mål. For andre deriblant førstegangslovbytere vil et mål om å stoppe den kriminelle utviklingen være målet.

7 AVSLUTTENDE KOMMENTAR

Friomsorgens oppgave er å virke for lovlydigheten. For å møte økningen av ungdomskriminaliteten fremover er straffen et av mange virkemidler. Friomsorgens utfordring vil være å gi straffen et innhold innenfor de rammene som loven gir og som virker fremadrettet for de unge lovbytere. Som Andenæs (1994) sier, ”Loven taler dels til frykten, dels til moralfølelsen. Best lykkes den hvis lovlydigheten blir integrert i den enkeltes personlighet, slik at tanken på å bryte loven i det hele ikke dukker opp, eller iallfall blir avvist uten videre”. I dag skal det fokuseres på individualprevensjonen, på virkningene straffen har på den enkelte som blir rammet av straff. Straffen står på to søyler ved på den ene siden å virke avskrekkende og på den annen side å virke resosialiserende eller rehabiliterende.

Erfaringer viser at det er vanskelig å vise til gode resultater når det gjelder å forebygge tilbakefall til kriminalitet. Tilbakefallskriminaliteten blant unge øker. En av grunnene kan kanskje være at årsaken ligger andre steder enn der hvor vi lettest setter inn tiltak. Det kan være samfunnsmessige årsaker til kriminaliteten. Resultatene fra Friomsorgskontoret viser at mange av de unge lovbytere er gutter av ikke norsk etnisk

oppriinnelse. Regjeringen ønsker nå å fremme flere tiltak for bedre integrering og derigjennom tiltak for bedre språk og samfunnskunnskaper til barn og foreldre.

Friomsorgens spesielle utfordringer i forhold til unge lovbrytere er rettet mot samarbeid og koordinering av hjelpetiltak. Ofte er mange etater involvert og ”sitter på hver sin tue” som en saksbehandler uttrykte det. Taushetsplikten oppleves av mange som en begrensning i det tverrfaglige arbeid. Begrensningen kan nok til dels være forårsaket av en usikkerhet i forhold til loven. I andre tilfeller er det tillitsforholdet til den unge som ikke ønskes risikert.

Den viktigste forutsetning for å kunne hjelpe den unge på riktig vei er at den enkelte har et ønske om å forandre atferd. Det henger sammen med hvilken livssituasjon den enkelte befinner seg i og hvilke utsikter for fremtiden den unge kan se. Friomsorgens store utfordring er å motivere den unge til en endringsprosess. Kanskje de nye programmene kan være gode hjelpemidler for den utfordringen. På den annen side vil det å bli plukket ut og få tiltak rettet mot seg kunne oppleves stigmatiserende uansett hvor god hensikten måtte være.

8 LITTERATURLISTE

- Andenæs, Johs. *Straffen som problem*. Exil Forlag A/S, Oslo, 1994
- Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*. 4. utg. Universitetsforlaget, Oslo, 1997
- Christie, Nils. *Hvor tett et samfunn*. 2.utg. Universitetsforlaget, Oslo, 1982
- Christie, Nils. *Pinens begrensning*. Universitetsforlaget, Oslo, 1982
- Ericsson, Kerstin. *Mors nest beste barn*. Kerstin Ericsson, Geir Lundby og Monica Rudberg . Universitetsforlaget, Oslo, 1985

En debatt om ungdomskriminaliteten.(Stensilserie nr. 78. Institutt for kriminologi, Universitetet i Oslo, 1995)

Ericsson, Kjersti. *Forsømte eller forbryterske.* Ad Notam Gyldendal, Oslo, 1996

Evaluerings av innføringen av samfunnsstraffen.(Kriminalomsorgen, Dokument og debatt, nr. 1.Oslo 2003)

Forbrytelse og Straff. Redigert av Anne Lise Ryel og Bjørn Stordrange. Det kriminalitetsforebyggende råd. Oslo, 1987

Greve, Vagn. *Nytter Det.* Redigert av Vagn Greve, Beth Grothe Nielsen og Annika Snare. Jurist og Økonomforbundets Forlag, København, 2001

Hauge, Ragnar. *Kriminalitetens årsaker.* 2. utg. Universitetsforlaget, Oslo, 2001

Hauge, Ragnar. *Nyanser i grått.* Ragnar Hauge og Per Stangeland. Universitetsforlaget, Oslo, 1972

Hauge, Ragnar. *Straffens begrunnelser.* Universitetsforlaget, 1996

Hauge, Ragnar. *Kriminalitet som ungdomsfenomen.* 2.utg. Universitetsforlaget, Oslo

Helgeland, Ingeborg Marie. *En etterundersøkelse av ungdom i Buskerudprosjektet.* (Rapportserie fra Barnevernets Utviklingssenter, nr.1. Oslo, 1989)

Hillestad, Per Otto. *Ung og lovbrøyer.* Per Otto Hillestad og Åge Teigen. Universitetsforlaget, 1977

Holme, Idar Magne. *Metodevalg og Metodebruk.* Idar Magne Holme og Bernt Krohn Solvang . 2.utg..Tano, Oslo, 1991

Høigård, Cecilie. *Kriminologi.* Redigert av Cecilie Høigård og Liv Finstad. Pax Forlag A/S, Oslo, 1997

Kriminalstatistikk 1999

Kriminologi. Spesialfag. (Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet. Institutt for kriminologi)

Kyvsgaard, Britta. *Betongenerationen.* Akademisk Forlag, København, 1985

Kyvsgaard, Britta. *Ny ungdom.* Jurist og Økonomforbundets Forlag, København, 1992

Lov om almindelig borgerlig straffelov, 22 mai nr.10. 1902

Lov om barneverntjenester, 17 juli,nr.100. 1992

Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker, 10 februar. 1967

Lov om gjennomføring av straff, 15 juni nr.64. 2001

Lov om opplæring, 17 juli, nr. 61.1998

Lov om personopplysninger, 14 april nr.31. 2000

Lov om politiet 4 august nr. 53. 1995

Lov om sosiale tjenester, 13 desember nr. 81. 1991

Ot.prp.nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv.

Pape, Hilde. *Karakteristika ved ungdomskriminalitet og unge lovovertredere*. 2. utg. Politihøyskolen, Oslo, 1997

På rett kjøl. (Justisdepartementets del av handlingsplan mot barne og ungdomskriminalitet

Rapport om tiltak mot barne og ungdomskriminalitet. Justisdepartementet, Oslo, 2001

Retningslinjer for kriminalomsorgens arbeide med framtidsplanlegging. (Justisdepartementet. Rundskriv)

Samtalegrupper etter ATV-modellen. (Kriminalomsorgen, Dokumentasjon og debatt, nr. 2 .Oslo, 2002)

St.meld.nr. 27 (1997-98) *Om kriminalomsorgen*

St.meld.nr. 17 (1999-2000) *Handlingsplan mot barne- og ungdomskriminalitet*

St.prp. nr. 1 (2002-2003)

Stordrange, Bjørn. Redaktør. *Forbrytelse og Straff*. Det kriminalitetsforebyggende råd, Universitetsforlaget, Oslo, 1987

Ungdomskriminalitet i Norden. Nordisk Ministerråd. København 2000

Victor, Dag. *Varning for straff*. Redigert av Dag Victor. Stockholm, 1995

Årbok 2001 Kriminalomsorgen. (Justisdepartementet, kriminalomsorgsavdelingen. 2002)

